

Nicolae IONIȚĂ*

IMAGINEA SOCIETĂȚII ROMÂNEȘTI ÎN DOCUMENTE DIPLOMATICE GERMANE ÎNTRE INDEPENDENȚĂ ȘI RĂSCOALA DE LA 1907

II. Problema minorităților naționale, problema străinilor rezidenți în România și percepții asupra Răscoalei de la 1907

-Rezumat-

Studiul de față reprezintă partea a II-a a textului publicat de autor în *Danubius* XXX, 2012. În această parte investigația se concentrează pe modul în care diplomații germani au perceput chestiunea minorităților naționale din Vechiul Regat, problema statutului străinilor în societatea românească, precum și pe reacțiile stârnite de răscoala din 1907, considerată ultima răscoală „medievală” din Europa.

În cazul problemei minorităților se remarcă interesul deosebit al reprezentanților Berlinului pentru minoritatea germană, pentru minoritatea evreiască, interes care se află în strânsă legătură cu chestiunea emancipării, asupra căreia a insistat în mod deosebit Otto von Bismarck cu prilejul Congresului de la Berlin (1878), precum și pentru minoritatea bulgară, în contextul disputelor dintre România și Bulgaria pentru Cadrilater și a raporturilor diplomatice existente între Imperiul german și cele două state.

În ceea ce privește chestiunea străinilor, reprezentanții diplomați germani au fost preocupați de acordarea unor mai mari libertăți economice pentru investitorii străini, în contextul în care România devine un obiectiv cheie în cadrul politicii economice a celui de-al doilea Reich.

Cuvinte cheie: România, diplomat, Germania, minorități naționale, străini, răscoala din 1907

THE IMAGE OF THE ROMANIAN SOCIETY IN GERMAN DIPLOMATIC DOCUMENTS, BETWEEN THE INDEPENDENCE AND THE 1907 UPRISING

II. The Problem of the National Minorities, of the Foreigners Residing in Romania and Perceptions of the 1907 Uprising

-Abstract-

The present study represents the second part of a text published by the author in *Danubius* XXX, 2012. In this part, the investigation is focused on the manner in which the German diplomats perceived the issue of the national minorities in the Old

* cercetător, Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității, București (satanaell@yahoo.com).

Kingdom, the problem of the foreigners in the Romanian society as well as the reactions generated by the 1907 peasant uprising, considered the last "medieval" uprising in Europe.

In case of the minorities, the representatives from Berlin manifested a special interest in the German minority, in the Jewish minority, an interest which is closely related to the issue of emancipation, upon which Otto von Bismarck particularly insisted during the Congress from Berlin (1878), as well as in the Bulgarian minority, in the context of the disputes between Romanian and Bulgaria over the Cadrilater (Southern Dobruja) and of the diplomatic relations between the German Empire and the two states.

As for the foreigners issue, the German diplomats were concerned with granting a larger economic freedom to the foreign investors, in the context in which Romanian became a key objective within the economic policy of the Second Reich.

Keywords: Romania, diplomat, Germany, national minorities, foreigners, 1907 uprising

Situația minorității germane

În privința comunității germane din România, informațiile oferite de către diplomații Reich-ului sunt foarte sărace, aceștia arătându-se mult mai interesați de susținerea intereselor investitorilor germani în spațiul românesc decât de activitatea diverselor comunități ale celor emigrați cu secole în urmă pe acest teritoriu. De asemenea, au fost depuse multe eforturi pentru buna integrare și acceptarea de către societatea românească a cetățenilor Reich-ului veniți temporar pe teritoriul României, mai ales în interes de afaceri, iar rezultatele în această privință par să fi fost pe deplin satisfăcătoare încă de la început, după cum atesta și un călător german prin spațiul românesc în 1882:

„Faptul că germanii au o poziție respectată în România se datorează, în bună măsură, excelentei organizări a comunității germane din Capitală. Uniunea Germană, cu ziarul său de limbă germană (*Bukarester Tagesblatt*), condus cu mare iscusință de un german din Boemia și modul atent și plin de tact cu care se comportă acești germani din România, față de obișnuitul comportament arogant al conaționalilor noștri, păstrarea, pe cât posibil, a legăturilor cu Legația Reich-ului de aici – toate acestea ușurează considerabil strădaniile germanilor de a-și păstra identitatea și de a desfășura afaceri cât mai profitabile”¹.

¹ Arhivele Naționale Istorice Centrale (ANIC), Colecția Microfilme „S.U.A.”, rola nr.31, K.173023 – Raport din decembrie 1882, întocmit de von Götz din München – a cărui calitate este necunoscută - cu prilejul trecerii acestuia prin România, adresat cancelarului von Bismarck..

Așa cum am menționat mai sus, mult mai puțin interes au dovedit, în schimb, diplomații germani față de situația germanilor emigrați de multă vreme în România, în special în spațiul dobrogean, care s-au confruntat cu serioase probleme din partea administrației românești după 1878. Astfel, în 1883, când eforturile de românizare a administrației din zona Dobrogei erau în plină desfășurare, acest teritoriu fiind recent încorporat noului stat român, legația Reich-ului la București a fost asaltată de plângeri ale comunităților germane din localități precum Cuciorova, Atmadja și Katolni, situate în vecinătatea orașului Tulcea, care doreau să reclame abuzurile comise de noua administrație românească. Locuitorii comunelor respective se plâneau de funcționarii români „în întregime corupți”², care-și dădeau toată silința pentru a-i face o viață imposibilă populației de origine turcă, bulgară, germană etc. din Dobrogea, întrecându-se în inventivitate în încercarea de a-i stoarce de bani pe locuitorii de origine străină ai provinciei, ceea ce-i forța pe mulți dintre ei să ia drumul emigrației³. Ceea ce solicitau acești petiționari era o formă de sprijin din partea legației germane de al București, dar răspunsul primit din partea legatului german de atunci, baronul von Saurma, a fost în mare măsură dezamăgitor, acesta atrăgând atenția asupra faptului că nu intra în atribuțiile sale apărarea drepturilor unor persoane care nu erau nici măcar cetățeni germani. Cu toate acestea, diplomatul german a intervenit ulterior pe lângă prim-ministrul român de atunci, Ion C. Brătianu, obținând de la acesta promisiunea că aceste plângeri vor fi rezolvate urgent, datorită faptului că ar fi fost „chiar în interesul țării sale să o facă”⁴. Diplomații Reich-ului nu au arătat vreun interes în continuare față de rezolvarea problemelor comunității germane din Dobrogea, dar se poate presupune, dat fiind contextul – România tocmai adera în acel an la Tripla Alianță – că autoritățile române au găsit o modalitate de a cruța măcar această minoritate de presiunile la care era supusă populația din zonă de către nou instalata administrație românească.

Informațiile referitoare la comunitatea germanilor din România din perioada ulterioară incidentelor amintite mai sus lipsesc cu desăvârșire din rapoartele alcătuite de reprezentanții intereselor Reich-ului la București⁵, datorită dezinteresului evident afișat de către aceștia față de soarta unei minorități în bună

² În text: „das vollige corrumpierte rumänische Beamtepersonal” – vezi *ibidem*, K.173029: Raportul al legatului german în România, baronul von Saurma, din 1 nov.1883, adresat cancelarului von Bismarck.

³ *Ibidem*, K.173028-173029.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Există, totuși, informații documentare referitoare la sprijinirea de-a lungul timpului a comunităților evanghelice germane din România de către autoritățile Reich-ului, dar acestea nu-și aveau locul în studiul de față, care își propune doar prezentarea imaginii societății românești în documentele alcătuite de diplomații germani acreditați în România – vezi *Idem*, Colecția Microfilme „Germania (R.D.G.)”, rolele nr. 60 și 96 – 97.

măsură insignifiantă ca număr și care păstrase prea puține legături cu țara de origine. Ceea ce interesa mai mult Cancelaria de la Berlin era apărarea intereselor cetățenilor germani și mai ales a investitorilor de această origine din România și nu soarta unor emigranți din spațiul germanic, plecați cu multe secole în urmă.

Imaginea minorității bulgarilor

Interesul pe care l-au arătat diplomații germani față de activitatea minoritarilor de origine bulgară în spațiul românesc ar putea părea disproportionat față de ponderea reală a acestora, raportată la populația totală, dacă nu am avea în vedere situația geopolitică din zonă după Congresul de la Berlin. De asemenea, trebuie avut în vedere faptul că, în această perioadă, bulgarii au constituit o minoritate foarte activă în plan politic, pe de o parte datorită tulburărilor care aveau loc în planul politicii interne a Bulgariei, iar pe alta – din cauza intereselor divergente ale celor două state vecine, ce au adus de multe ori statul bulgar în tabere opuse României.

Inițial, la scurtă vreme după Congresul de la Berlin și, în special după aderarea României la Tripla Alianță, în 1883, minoritatea bulgară din România a suscitât un interes special din partea diplomaților germani datorită faptului că era percepută ca nutrinde sentimente rusofile. Această bănuială i-a vizat în special pe bulgarii emigrați în număr mare în România după 1878, care-și părăsiseră țara natală datorită tulburărilor politice de pe plan intern, care erau văzuți de către oficialitățile române, dar și de diplomații germani, drept agenți ai Rusiei. Trebuie spus însă că, indiferent de contextul politic de atunci, când xenofobia era un sentiment general răspândit în spațiul european, mulți reprezentanți ai comunității bulgarilor din România, prin comportamentul adoptat, par să se fi străduit din răspuțeri să confirme suspiciunile manifestate față de ei de către autoritățile române.

O schimbare semnificativă în atitudinea emigranților bulgari din România, ce erau răspândiți mai ales în zona Dobrogei și în orașele Galați și Brăila, a fost atestată de diplomații germani începând cu anul 1892. Conform consulului german de la Galați din acel an, influența mișcării filo-ruse în rândul comunităților bulgare slăbise considerabil, fapt care se datora, potrivit diplomatului german, în special micșorării „stipendiilor” primite din partea legației ruse de la București, după rechemarea legatului Mihail Alexandrovici Hitrovo, în 1891. În orașul Galați, pe de altă parte, numărul emigranților bulgari era foarte redus, ridicându-se la cel mult „două duzini”, comunitatea fiind compusă din „oameni obișnuiți care nu se

remarcă pe plan politic”⁶. Cu totul altfel se prezenta situația în orașul Brăila, unde comunitatea bulgară era mult mai numeroasă, iar membrii acesteia desfășuraseră după 1878 o intensă activitate politică, mai ales în ceea ce privește propaganda filo-rusă. Cu toate acestea, în 1892, consulul german constata treptata dizolvare a mișcării și în cadrul acestei comunități. Ziarul emigranților, care întreținea propaganda favorabilă intereselor țariste în rândul comunității din Brăila, fiind subvenționat de Rusia prin intermediul noilor veniți de la sud de Dunăre, și-a încetat apariția la începutul anului 1892, datorită lipsei de fonduri, semn că autoritățile de la St. Petersburg nu mai erau interesate în subvenționarea unor astfel de publicații. Comitetul Bulgarilor din Brăila se dizolvase, iar „cei mai înfocați adversari ai regimului”⁷ se îndreptaseră spre Rusia, unde au primit aprobarea să emigreze. Mai mult decât atât, unul dintre cei doi redactori ai ziarului mai sus amintit, de orientare filo-rusă, ceruse permisiunea de a se întoarce în Bulgaria și, după primirea aprobării, se restabilise în localitatea sa natală, fiind pus sub supraveghere de către poliția locală. Celălalt redactor i-a urmat exemplul la scurtă timp după aceea⁸.

Motivele declinului mișcării filo-ruse în rândul comunității bulgare din România puteau fi regăsite, potrivit consulului german de la Galați, atât în micșorarea nivelului subvențiilor venite din Rusia, cât și în scăderea prestigiului Imperiului țarist, ale cărui planuri de instalare la Sofia a unui regim politic controlat de către autoritățile de la Sankt Petersburg eșuaseră datorită opoziției interne și a Marilor Puteri. Eșecul Rusiei de a-l înlătura pe regentul Stambolov și de a instaura un regim marionetă i-a determinat pe mulți dintre susținătorii intereselor ruse din Bulgaria și din afara ei să realizeze faptul că puterea reală a Imperiului de la Răsărit a fost supraapreciată. Urmarea acestei evoluții a fost faptul că mulți dintre emigranții bulgari din România au început să susțină cu tot mai multă putere „cauza națională bulgară”, astfel încât fosta mișcare politică a pierdut atât de mult teren „încât abia mai merită să fie luat în seamă”⁹, după cum considera și consulul german de la Galați, von Raffauf.

Nici noua orientare naționalistă a emigrației bulgare din România nu a fost privită cu ochi buni de către autoritățile locale. Aceasta s-a datorat aspirațiilor nutrite de către locuitorii de etnie bulgară ai Dobrogei, ce și-au exprimat în repetate rânduri dorința ca această provincie să fie anexată vecinului sudic al României. Cum aspirațiile emigranților bulgari de pe teritoriul provinciei mai sus amintite au

⁶ Idem, Colecția Microfilme „Germania (R.F.G.)”, rola nr.120, C.24: Raport al consulului german de la Galați, von Raffauf, din 8 ianuarie 1892, adresat cancelarului von Caprivi.

⁷ Este vorba, aici, de regimul condus de Ștefan N. Stambolov, prim-ministru și regent al Bulgariei, care intrase în conflict cu interesele Rusiei după lovitura de stat din august 1886.

⁸ *Ibidem*, C.25-27.

⁹ *Ibidem*, C.28.

fost susținute oficial de autoritățile de la Sofia, ministrul de Război bulgar declarând în 1895 că anexarea acestei provincii ar fi reprezentat „restabilirea vechii granițe”¹⁰, aceasta a condus la înrăutățirea relațiilor dintre cele două state vecine și la creșterea ostilității față de minoritatea bulgară în rândul societății românești, fapt consemnat și de diplomații germani aflați la post în România. Aceștia au acordat un spațiu larg relatării reacțiilor indignate din presa românească la pretențiile teritoriale ale autorităților bulgare, susținute de emigrația de această origine din România, fiind citate articole din ziarul conservator *Indépendance Roumaine*, care protestau față de „îndrăzneala bulgarilor” de a susține, în cadrul manualelor școlare folosite la sud de Dunăre, că orașul Constanța și alte localități dobrogene s-ar fi aflat pe teritoriu bulgar. Ziarul mai sus citat, ca și alte publicații din presa română a vremii, criticau „veleitățile iredentiste” ale bulgarilor, indicând necesitatea introducerii în Dobrogea a unei „administration de bon père de famille”¹¹. Este ușor de înțeles faptul că asemenea campanii de presă, dar și declarațiile oficiale ale autorităților bulgare nu au făcut decât să contribuie la crearea unei imagini negative a minorității bulgare în rândul populației românești.

Datorită și noii orientări politice a autorităților de la Sofia, care se îndreptau tot mai mult spre sfera de influență a Austro-Ungariei, diplomații germani nu au privit noua orientare „iredentistă” a minorității bulgare cu aceeași ostilitate ca simpatiile pro-ruse ale acesteia. Acest fapt este vizibil, dacă avem în vedere ironia cu care legatul german de la București a privit indignarea românilor cu privire la conținutul manualelor școlare din Bulgaria, amintind că arhiva Ministerului de Externe român cuprindea un munte de proteste ale Guvernului maghiar, datorate utilizării în școlile române a unor manuale de istorie în care se afirma că granițele României ar trebui să se întindă până „în inima Imperiului Habsburgic de altădată”¹². Deloc surprinzător, diplomații germani priveau activitatea oricărei minorități din România prin prisma intereselor Reich-ului.

Evreii din România și problema antisemitismului în societatea românească

Cea mai importantă minoritate de pe teritoriul României de la sfârșitul secolului al XIX-lea a beneficiat de o atenție specială din partea reprezentanților intereselor Germaniei în România, mai ales datorită faptului că situația juridică a comunității evreiești a constituit subiectul unor îndelungate dispute între cele două state chiar de la stabilirea primelor relații diplomatice la nivel oficial. În ciuda faptului că tensiunile inițiale din relațiile diplomatice româno-germane au fost

¹⁰ *Ibidem*, C.317: Raport al legatului german von Leyden, din 25 august 1895, adresat cancelarului von Hohenlohe.

¹¹ *Ibidem*, C.317-318.

¹² *Ibidem*, C.318.

depășite, în cele din urmă, situația minorității iudaice de pe teritoriul României a rămas în atenția diplomaților germani acreditați la București de-a lungul întregii perioade care face obiectul studiului de față, din considerente care țineau atât de politica internă a României, unde situația evreilor a rămas un subiect important de dezbateră, cât și de cerințele Cancelariei de la Berlin, pentru care problema statutului evreilor din România a rămas la fel de importantă de-a lungul timpului, chiar și după demisia cancelarului Bismarck.

Statutul juridic al minorității iudaice din România a intrat în prim-planul relațiilor bilaterale româno-germane încă din timpul Congresului de la Berlin din 1878, când s-a condiționat de către Marile Puteri participante recunoașterea independenței statului român de acordarea cetățeniei române evreilor aflați pe teritoriul noului stat. Cum Reich-ul german s-a numărat printre principalii susținători ai acestei clauze a Tratatului de Pace din 1878, oficialitățile de la Berlin, spre deosebire de celelalte state participante la Congres, au urmărit cu o deosebită consecvență aplicarea dispozițiilor art.44 al Tratatului de către statul român, refuzând să accepte tergiversările Guvernului român. Cu toate acestea, nu se putea vorbi aici de o lipsă totală de flexibilitate a autorităților germane, datorită faptului că se recunoșteau complicațiile pe care le genera în România problema evreilor. Toleranța care exista la Berlin față de această problemă este demonstrată și de precizările Secretarului de Stat din cadrul Auswärtiges Amt, contele von Bülow (viitorul legat în România, începând cu 1888), care, adresându-se ambasadorului german de la Viena, prințul von Reuß, nuanța poziția oficialităților Reich-ului:

„Noi [Germania] nu cerem emanciparea imediată și fără condiții pentru toți evreii din România, însă vrem să vedem un început serios de rezolvare, în mod loial, a acestei probleme”¹³.

Odată ce s-a înțeles că Germania nu dorea, de fapt, o rezolvare a problemei, ci doar o mimare a acesteia, orice neînțelegere dintre cele două părți a dispărut. Pretențiile germane și-au găsit rezolvarea prin modificarea art.7 din Constituția României, care acorda, în condiții aproape imposibil de împlinit, cetățenia română locuitorilor necreștini ai țării¹⁴. Diplomații germani au recunoscut însă ulterior faptul

¹³ Idem, Colecția Microfilme „S.U.A.”, rola nr.31, K.172610: Notă a Secretarului de Stat al Ministerului german de Externe, von Bülow, din 13 februarie 1879, adresată ambasadorului von Reuß.

¹⁴ După cum aprecia un ziarist german în 1902, după modificarea articolului 7 al Constituției României, „religia nu-l mai descalifică pe nici un român, însă pentru a beneficia de asta trebuie doar să dovedești că ești român. Și asta nu este ușor” – vezi idem, rola nr.30, K.195068: Extras din articolul intitulat *Decăderea României*, apărut în cadrul publicației germane *Die Nation* la 5 aprilie 1902. Realitatea era că demonstrarea calității de român constituia o probă aproape imposibil de trecut pentru minoritatea iudaică, motiv pentru care erau atestate numeroase cazuri de evrei care trăiau de mai multe generații în România, ce au continuat să figureze în actele oficiale cu titulatura de „étrangers qui habitent le pays et qui ne sont pas soumis à une protection étrangère”, o formulă complicată găsită de autoritățile române pentru a-i desemna pe apatrizi – vezi *ibidem*.

că nu puteau cere acordarea pentru evrei a unui statut egal cu cel al populației majoritare a țării, apreciind că „actualul nivel al culturii românești nu permite o acceptare a egalității”¹⁵. Profitând de atitudinea înțelegătoare manifestată de autoritățile germane în această problemă, diverși politicieni români s-au grăbit să-i încredințeze pe aceștia de faptul că „se poate proclama egalitatea în drepturi dintre români și evrei numai dacă se produce o invazie de evrei de la granița de răsărit a țării, urmată de o izgonire a românilor din țară”¹⁶. Treptat, de-a lungul anilor, diplomații germani au ajuns singuri la aceeași concluzie. Problemele economice și sociale pe care le determinase emigrația masivă a evreilor în spațiul românesc, dar și manipularea resentimentelor populației majoritare față de minoritatea iudaică au transformat antisemitismul existent în spațiul românesc într-o problemă insolubilă, care nu putea fi rezolvată prin presiunile celorlalte state europene.

În opinia diplomaților germani, persistența antisemitismului în spațiul românesc își găsea explicația mai ales în componenta *socială și economică* a acestei probleme. Complicațiile sociale generate de prezența minorității iudaice în spațiul românesc își aveau originea, după cum menționau și autoritățile românești de atunci, în „neîntrerupta invazie evreiască”¹⁷ dinspre Răsărit, pe care o cunoscuse România de-a lungul întregului secol al XIX-lea. Majoritatea evreilor, veniți îndeosebi din spațiul rusesc, din cauza sărăciei și a diverselor persecuții la care erau supuși, odată ajunși în România, s-au stabilit în special în regiunile urbane, populând micile orașe românești din zona Moldovei. Cum populația urbană românească era destul de redusă, stabilirea masivă de emigranți de altă origine în acest spațiu a schimbat radical componența etnică și religioasă a orașelor din Moldova, provocând, după cum aprecia și ministrul român de Interne din 1881, C.A.Rosetti, „un puternic șoc pe plan economic și social”¹⁸. Rezultatele acestui aflux masiv de populație de origine etnică străină nu au putut fi contracarate prin stabilirea concomitentă în orașele românești a populației autohtone, datorită faptului că procesul de urbanizare în România a continuat să se desfășoare într-un ritm foarte redus, astfel încât, după cum estimau diplomații germani, în 1900 „orașele din România, în special cele din Moldova, au o populație formată într-o proporție mare din evrei, care trăiesc din comerț sau de pe urma practicării meșteșugurilor”¹⁹. Chiar și în „marile” orașe ale țării, precum Iași, fosta capitală a

¹⁵ *Ibidem*, K.194909: Raport al legatului german C. Busch, din 31 octombrie 1885, adresat cancelarului von Bismarck.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Idem, rola nr.31, K.173015: Citat din ordinul ministrului de Interne român, C.A.Rosetti, adresat prefectilor din teritoriu, publicat la data de 3/15 octombrie 1881 în ziarul *Bukarester Tageblatt*.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ Idem, Colecția Microfilme „Germania (R.F.G.)”, rola nr.120, C.460: Raport al legatului german von Kiderlen-Wächter din 23 iulie 1900, adresat cancelarului von Hohelohe.

Moldovei, populația autohtonă a fost depășită ca număr de către noii veniți din Răsărit, o dovadă în acest sens fiind și faptul că, în 1889, acest centru urban mai număra numai 28.000 creștini, față de 36.000 evrei. Cum în majoritatea localităților urbane din Moldova situația era asemănătoare sau mai rea, în cursul anului mai sus amintit, legatul german în România, contele von Bülow, ajunsese la concluzia conform căreia „dacă Moldova ar deveni stat independent, s-ar putea întemeia aici, pentru prima dată după 1800 de ani, un stat evreiesc”²⁰. Cu siguranță, aceeași idee era vehiculată pe atunci și în cercurile conducătoare românești, ceea ce ar putea explica, parțial, problemele pe care le ridica situația evreilor din România pe plan politic.

Problemele sociale generate de afluența masivă în orașele Moldovei a unei populații cu alte tradiții culturale și religioase, vorbitoare a unei limbi diferite față de locuitorii tradiționali ai acestui ținut, au fost amplificate de comportamentul economic al noilor veniți. Astfel, aceștia, asemenea multora dintre semenii lor din Europa occidentală, s-au orientat, pentru a-și câștiga existența, mai ales spre practicarea diverselor meșteșuguri și activități comerciale. În acest mod, ei au umplut un gol în orașele românești, dar au ajuns, datorită numărului mare și a organizării superioare, să-i înlăture pe concurenții de origine română și, pe de altă parte, și-au atras ostilitatea populației din mediul rural, care-i percepea ca pe o categorie socială parazită, ce încerca să profite de pe urma sărăciei generalizate existente în satele românești, după cum remarcă și legatul german de la București, cu prilejul evenimentelor din 1907:

„Mai ales în Moldova - cămătarii și comercianții din comunele sau orașele mici sunt, în mare parte, de origine evreiască. Trăiesc toți de pe urma țăranilor și, de aceea, au fost priviți de cei din urmă, ca dușmani ai lor”²¹.

În final, situația socială existentă în zona Moldovei, dar și comportamentul economic al emigranților evrei, i-au transformat pe aceștia din urmă într-o țință privilegiată a diverșilor politicieni locali, cărora le-a fost ușor să găsească astfel un țap ispășitor pentru toate problemele economice și sociale din România, situația evreilor devenind astfel și o *problemă politică*, ce putea fi folosită cu succes de către orice candidat dornic să câștige cât mai multe voturi cu prilejul alegerilor. Atitudinea politicianilor români era explicată ulterior de către diplomații germani și printr-o anumită frustrare resimțită de aceștia față de calitatea noilor cetățeni ai țării, care nu contribuiseră în nici un fel la ușurarea situației economice a României:

²⁰ *Ibidem*, C.595: Raport al legatului german von Bülow, din 26 octombrie 1889, adresat cancelarului von Bismarck.

²¹ *Idem*, Colecția Microfilme „S.U.A.”, rola nr.30, K.195226: Raport al legatului german von Kiderlen Wächter, din 25 martie 1907, adresat cancelarului von Bülow.

„Nu poți să nu recunoști că, atunci când România a modificat articolul 7 din Constituția sa și a vrut să le dea posibilitatea evreilor de a deveni cetățeni cu drepturi depline, Statul nu a câștigat prin această măsură, așa cum voiau să ne facă să credem *Neue Freie Presse*, *Frankfurter Zeitung* și alte ziare «o mulțime de brațe de muncă pentru agricultură» ci doar a deschis ușa pentru o mulțime de speculanți»²².

²² Idem, Colecția Microfilme „Germania (R.F.G.)”, rola nr.120, C.459: Raport al legatului german Kiderlen-Wächter, din 23 iulie 1900, adresat cancelarului von Hohenlohe. Problema, în această privință, este ceva mai complicată decât lasă să se înțeleagă diplomatul german. Nimeni dintre conducătorii români ai vremii nu-și făcuse vreo iluzie cu privire la participarea evreilor la muncile agricole după acordarea cetățeniei, datorită faptului că rolul lor trebuia să fie cu totul altul în sistemul economic al țării. De fapt, evoluția sentimentelor antisemite în România și inserarea evreilor emigranți în cadrul economiei românești au urmat un model foarte vechi, ce s-a aplicat în cazul majorității statelor europene, numai că în alte perioade de timp. Evreii sosiseră, de fapt, în România, în urma unei întregi serii de expulzări consecutive din statele europene, care i-au adus din zona Europei occidentale în spațiul răsăritean al continentului și, în final, în România. Odată ajunși pe teritoriul României, tratamentul de care au beneficiat și rolul lor în economia și societatea locală au fost într-un totu asemănătoare cu cele întâmplate cu două sau trei secole înainte în alte țări ale Europei răsăritene. Modul de integrare a emigranților evrei în Polonia și alte state din Europa de Est, precum și motivele pentru care au fost acceptați de către elitele locale sunt foarte bine descrise de către I. Wallerstein: „Motivul special pentru care evreii au fost «bine întâmpinați» în Europa de Răsărit n-a fost oare tocmai faptul că proprietarii indigeni (și poate că și comercianții din Europa occidentală) au preferat să aibă evrei ca negustori locali indispensabili în Europa de Răsărit decât o burghezie comercială indigenă? Cea din urmă, dacă ar fi câștigat putere, ar fi avut o bază politică (total absentă pentru evrei) și ar fi putut încerca să devină o burghezie manufacturieră. Călea pe care ar fi ales-o, neîndoindu-se, ar fi implicat reducerea «deschiderii» economiei naționale, care ar fi amenințat interesele simbiotice ale europeanului proprietar – comerciant. În vreme ce, cum știm, perioada modernă timpurie a fost un timp al declinului (subl. I.W.) pentru burghezia indigenă în Europa răsăriteană, în zonele rurale, pe de altă parte, evreii au jucat un rol tot mai mare atât ca agenți ai proprietarilor de pământ, cât și ca negustori și meșteșugari în micile sătulețe. Aceasta ilustrează un fenomen mai general în cadrul economiei mondiale. Alianțele de clasă în interiorul (subl. I.W.) sistemului politic al statului sunt o funcție a faptului dacă grupul conducător este dominat în primul rând de acele persoane ale căror interese sunt legate de vânzarea produselor primare pe o piață mondială sau pe acelea ale căror interese sunt legate de profiturile industrial – comerciale.” – vezi Immanuel Wallerstein, *Sistemul mondial modern*, vol. 1, p. 219, București, Ed. Meridiane, 1992. Ceea ce s-a produs în alte state ale Europei de Est în secolele XVI – XVII a fost reluat, în aproximativ aceleași forme și cu aceleași motivații, în România sfârșitului de secol XIX, ceea ce ne relevă nu neapărat decalajul de dezvoltare care ar fi existat între România și alte state ale acestei zone – nici nu este cazul, dacă ne referim la state precum Polonia sau, mai bine zis, fostele teritorii poloneze de atunci – cât faptul că abia atunci teritoriul românesc din afara arcului carpatic era integrat, într-o poziție periferică, în ceea ce Wallerstein numește „economia mondială” europeană.

Cu toate acestea, după cum au consemnat și reprezentanții Germaniei în România, în rândul unei părți a oamenilor politici din România s-a manifestat o oarecare reținerere față de folosirea antisemitismului ca agent electoral. O dovadă în acest sens o constituia și ordinul ministrului român de Interne, C.A. Rosetti, din octombrie 1881, publicat și de către un ziar român de limbă germană, care-și avertiza subordonații din teritoriu:

„Urmărind unele semne, care mi-au atras atenția, a trebuit să constat cu stupeoare că nu m-am înșelat și că, în România, mai există încă oameni care incită la ură împotriva evreilor. Am aflat că există persoane care merg în orbirea lor atât de departe, încât, în câteva locuri, s-au găsit afișe care incită pe oameni împotriva evreilor, ajungând chiar să ceară omorârea evreilor [...] Apelez la toți cetățenii, fără deosebire de apartenența socială și politică, pentru a lămuri pe oricine, că asemenea nelegiuiri nu pot decât să devină o povară pentru această țară, și pentru a arăta cât de mult va fi afectat renumele acestei țări, dacă noi nu vom ști să întrebuițăm cum se cuvine libertatea noastră”²³.

Asemenea apeluri ale foștilor revoluționari pașoptiști, educați în spiritul iluminist, nu au găsit decât prea puțin ecou nu numai în societatea românească a vremii, ci și în rândul oamenilor politici contemporani și al lucrătorilor din administrație. Utilizarea pe scară largă a ostilității existente la nivelul societății românești față de minoritatea iudaică a fost o practică mult mai des întâlnită în rândul politicienilor români, care doreau „să se ridice, în acest mod, în ochii maselor”²⁴ decât apelurile la toleranță ale unui C.A. Rosetti. În această privință, nu exista nici o diferență între cele două partide care au alternat la guvernare după 1878, un diplomat german remarcând, în 1900, faptul că antisemitismul „a fost o caracteristică a oricărui Guvern român de până acum, guvernele liberale fiind cel puțin tot atât de antisemite ca și cele conservatoare”²⁵.

Utilizarea cinică a problemelor reale pe care le ridica emigrarea masivă a evreilor în România pentru satisfacerea unor interese politice sau economice de moment ale autorităților nu a rămas fără consecințe. Diplomații germani au atestat de-a lungul timpului numeroase ocazii în care agitarea sentimentelor antisemite ale populației conducea la izbucnirea unor violențe pe scară largă, deseori având și consecințe tragice pentru cei vizați. Punctul culminant al acestui gen de manifestări a fost atins în timpul revoltei țărănești din 1907, când, potrivit legatului german de la București de atunci, „mulți agitatori i-au asmuțit pe țărani contra evreilor, iar

²³ Idem, Colecția Microfilme „S.U.A.”, rola nr.31, K.173015: Extras din apelul lui C.A. Rosetti din 2/14 oct. 1881, publicat de ziarul *Bukarester Tageblatt*.

²⁴ *Ibidem*, K.172633: Notă a consilierului guvernamental von Seebold, din 22 februarie 1879, adresată secretarului de legație german de la București, Wolfram von Rotenhan.

²⁵ Idem, Colecția Microfilme „Germania (R.F.G.)”, rola nr.120, C.460: Raport al legatului german Kiderlen-Wächter, din 23 iulie 1900, adresat cancelarului von Hohenlohe.

unii mari proprietari și chiar funcționari lipsiți de scrupule și mărginiți, s-au gândit că cel mai bine ar fi să direcționeze atacurile țăranilor contra evreilor”²⁶, ceea ce a avut drept consecință apariția unui număr însemnat de victime în rândul populației evreiești în primele faze ale răscoalei. Cel mai îngrijorător în toată această situație, în opinia diplomaților germani, nu era neapărat apariția unor manifestații violente împotriva evreilor și, eventual, a străinilor, ci toleranța pe care o manifestau autoritățile față de astfel de manifestații, precum și sprijinirea lor de către o mare parte a societății românești. O dovadă a acceptării generale a agresiunilor la adresa evreilor și a străinilor, în general, în România de atunci o constituia indulgența pe care justiția română o arăta față de cei vinovați de participarea la astfel de delictive. Reprezentanții intereselor germane în România aminteau, în acest sens, tratamentul de care s-au bucurat cei arestați pentru distrugerile provocate magazinelor evreilor și străinilor din București, în decembrie 1897, cu prilejul unor manifestații violente desfășurate în Capitală. Aceștia au fost achitați de către instanța de judecată în fața căreia au fost trimiși de către autorități și, fapt semnificativ, sentința a fost întâmpinată cu aplauze și ovații de către publicul ce asistase la proces²⁷. Zece ani mai târziu, în martie 1907, un cetățean grec a fost asasinat de către un macedoromân, din motive politice, iar asasinul s-a predat ulterior autorităților române. Cum ucigașul a anunțat public faptul că, oricum, va fi declarat nevinovat de către jurații români, legatul german de la București profita de ocazie pentru a reitera faptul că o mare parte din vina pentru răspândirea sentimentelor antisemite și xenofobe în rândul populației revenea și autorităților române:

„Nu este nici o surpriză că jurații îi achită pe asasinii grecilor și evreilor și că îi consideră și pe ceilalți străini ca lipsiți de drepturi, când organele administrației Statului incită deschis populația contra grecilor, evreilor și nemților”²⁸.

Cu toate aceste incidente, diplomații germani nu le-au considerat de o gravitate excepțională sau unele care să merite îngrijorarea autorităților germane, ele fiind considerate mai mult ca o notă de culoare locală a vieții politice și societății românești, după cum aprecia și consulul german de la Iași, după desfășurarea unor asemenea violențe antisemite în oraș, în 1899:

„Asemenea izbucniri ocazionale ale furiei populare, într-o țară în care evreii constituie o importantă problemă socială, nu trebuie să ne mire prea tare și de asemenea, n-ar trebui, probabil, luate prea în serios.

²⁶ Idem, Colecția Microfilme „S.U.A.”, rola nr. 30, K.195227: Raport al legatului german Kiderlen-Wächter, din 25 martie 1907, adresat cancelarului von Bülow.

²⁷ *Ibidem*, K.195047-195048: Raport al legatului german von Bray-Steinburg, din 26 martie 1898, adresat cancelarului von Hohenlohe.

²⁸ *Ibidem*, K.195152: Raport al legatului von Kiderlen-Wächter, din 13 martie 1907, adresat cancelarului von Hohenlohe.

Caracteristic este însă faptul că și aceste evenimente sunt valorificate de partidele politice în atacurile pe care le lansează unul împotriva altuia. Opoziția vede în aceste evenimente un semn al lipsei de autoritate a Guvernului, în timp ce acesta vede în incidentele desfășurate recent o urmare firească a agitațiilor provocate de liberali. Această ipoteză mi-a fost sugerată și de ministrul de Externe, dar mi s-a părut destul de deplasată, pentru că Guvernului îi era ușor să interzică difuzarea de manifeste antisemite printre studenți precum și adunările acestora, când studenților li s-a alăturat și plebea orașelor. Or, nimic din toate acestea nu s-au întâmplat, ba chiar, înalți funcționari, membri ai unor partide antisemite, au luat parte în mod activ la demonstrație, și au înlesnit alăturarea plebei la manifestații²⁹.

Cum comportamentul autorităților române în problema evreilor nu avea, în sine, nimic ieșit din comun față de practicile de atunci la nivel european, diplomații germani acreditați la București și-au manifestat în repetate rânduri dezacordul față de articolele ostile României apărute în presa europeană, pe care le-au considerat ca fiind produsul campaniei antiromânești orchestrate de *Alliance Israélite Universelle*³⁰. Dezaprobarea de către diplomații germani a termenilor în care se desfășurau campaniile de presă din Occident legate de situația evreilor din România era datorată faptului că, în opinia lor, asemenea operațiuni de propagandă nu puteau conduce decât la creșterea sentimentelor antisemite în rândul populației majoritare și a cercurilor conducătoare românești. Asta cu atât mai mult cu cât pretențiile ridicate de către emisarii Alianței erau considerate nerealiste, atât de către oamenii politici români, cât și de către diplomații germani, mai ales cele care vizau abrogarea definitivă a art.7 al Constituției române. Referitor la acest subiect, P.P.Carp afirma față de legatul german la București, în 1900, în deplina acord al

²⁹ *Ibidem*: Raport al consulului german de la Iași, din 1 iunie 1899, adresat cancelarului von Hohenlohe.

³⁰ Alliance Israélite Universelle – organizație înființată în 1860 la Paris, care își propunea să activeze pentru „emanciparea și progresul moral al evreilor, să ofere asistență efectivă pentru evreii care au de suferit de pe urma antisemitismului și să încurajeze toate publicațiile care sprijineau atingerea acestor scopuri”. A desfășurat o activitate intensă pe plan cultural și diplomatic, din punct de vedere diplomatic cea mai importantă realizare a acesteia fiind reușita presiunilor pe care le-a efectuat, alături de alte organizații asemănătoare, asupra Marilor Puteri, cu prilejul Congresului de Berlin din 1878, pentru includerea în textul Tratatului a prevederilor care condiționau recunoașterea independenței României de schimbarea statutului evreilor din această țară. De-a lungul timpului, a sprijinit emigrarea evreilor din spațiul răsăritean, în special din România și Rusia și a susținut ample campanii în presa occidentală pentru apărarea drepturilor minorității evreiești din Europa răsăriteană –

vezi http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/judaica/ejud_0002_0001_0_00834.html, consultat la data de 15.04.2011.

acestui că, „dacă ar propune așa ceva Camerei, ar putea provoca o adevărată revoluție”³¹.

Deși acordarea unui statut egal cu restul cetățenilor țării pentru evreii din România era vădit imposibilă, dată fiind și atmosfera creată în jurul acestei probleme în țară, presiunile exercitate de către Alianță asupra Guvernului român de-a lungul timpului s-au intensificat, mai ales datorită influenței acestei organizații asupra unor ziare de largă circulație din Europa. Campaniile de presă declanșate împotriva autorităților române nu aveau nici un efect practic în privința schimbării situației evreilor din țară, dar, în schimb, au condus la intervenții directe ale guvernelor Marilor Puteri europene asupra Executivului de la București și au determinat blocarea accesului României la creditele oferite de băncile considerate în mod tradițional „evreiești”, precum banca *Rothschild* din Frankfurt³². Presiunile de acest gen se intensificau mai ales cu prilejul apariției unor valuri masive de emigranți evrei din România, care plecau de obicei în direcția Statelor Unite ale Americii. Conform propagandei întreținute în presa occidentală, la inițiativa *Alliance Israélite Universelle*, aceste valuri de emigranți plecau din România datorită discriminării la care erau supuși, dar acest punct de vedere a fost în mod constant contrazis de către reprezentanții intereselor germane la București, care au atribuit emigrarea masivă a evreilor din România mai ales dificultăților economice și mai puțin persecutării lor:

„Acești evrei sunt mult prea mulți pentru a putea prospera toți și, de aceea, un anumit procent din aceștia sunt mereu gata să emigreze; este de ajuns un impuls, cum a fost cel dat de recolta proastă din ultimul an [1899], pentru ca aceștia să emigreze în masă. O familie care emigrează, atrage după sine o mulțime de alte familii. Acestea, probabil se vor îndrepta spre Palestina sau chiar America”³³.

În cele din urmă, rezultatul campaniilor de presă ostile României din Occident, nu a fost nici pe departe favorabil pentru situația evreilor din țară, care au început să fie percepuți drept un grup ostil de emigranți, vinovați pentru deteriorarea imaginii Statului român din străinătate. Acest fapt a fost conștientizat și de către minoritatea iudaică din țară, ce a căutat să se distanțeze de presiunile practicate de către Alianță asupra Guvernului. Conform diplomaților germani, evreii din România manifestau serioase rezerve față de emisarii Alianței și de practicile acestora, fiind conștienți de faptul că acțiunile desfășurate de această organizație puteau conduce la apariția unor manifestații violente împotriva lor, la care să participe chiar și românii care nu au nutrit anterior sentimente antisemite³⁴.

³¹ ANIC, Colecția Microfilme „Germania (R.F.G.)”, rola nr.120, C.463: Raport al legatului german von Kiderlen-Wächter, din 23 iulie 1900, adresat cancelarului von Hohenlohe.

³² *Ibidem*, C.462.

³³ *Ibidem*, C.460-461.

³⁴ *Ibidem*, C. 462:

În concluzie, ceea ce atestă rapoartele diplomaților germani din România din perioada anterioară răscoalei țărănești din 1907 era o creștere constantă a sentimentelor antisemite în rândul societății românești, cu sprijinul discret al autorităților, din motive care țineau atât de situația socială și economică din țară, cât și, așa cum s-a văzut, de presiunile externe, care erau rău percepute în România. Cu toate acestea, așa cum se poate observa, reprezentanții germani nu priveau această ascensiune lentă a antisemitismului din România ca pe ceva îngrijorător, asta într-o perioadă în care, în Franța fusese pusă în scenă afacerea Dreyfuss, în timp ce în alte țări europene se aflau în ascensiune partide cu o ideologie clar antisemită. Întrebarea care se pune este dacă atitudinea diplomaților germani era justificată, având în vedere datele pe care aceștia le dețineau și mișcările antisemite din România erau într-adevăr inofensive.

Un răspuns la această problemă este oferit de modul în care reprezentanții intereselor germane din România percepeau sistemul politic românesc. Deși vizibil mai democratic decât cel din majoritatea statelor vecine, sistemul constituțional din România oferea doar posibilități reduse de acces la viața politică pentru marea majoritate a populației, mai ales datorită menținerii votului cenșitar. Limitarea accesului populației la viața politică a permis instalarea la conducerea țării a unei elite sociale, care-și vedea interesele reprezentate de două partide politice, liberal și conservator, ce se alternau la guvernare. Or, dincolo de imperfecțiunile lui, acest sistem politic nu lăsa loc ascensiunii unor lideri populari, care să exploateze, pentru a accede la guvernare, sentimentele antisemite nutrite de un procent semnificativ al populației țării. În rândul membrilor și chiar al liderilor celor două partide politice care asigurau conducerea efectivă a României erau semnalate, este adevărat, manifestări publice antisemite – cele ale lui Nicolae Filipescu sunt cel mai des amintite³⁵ – dar, pe de altă parte, antisemitismul nu era considerat o doctrină politică respectabilă și nu-și găsea locul în programul politic al liberalilor sau conservatorilor. De aceea, atât timp cât accesul la guvernare era limitat la o elită care nu risca să se compromită în fața opiniei publice europene – ce avea o mare importanță pentru oamenii politici de atunci – prin luarea unor măsuri fățiș îndreptate împotriva evreilor, riscurile adoptării unei legislații antisemite sau, cu atât mai mult, ale producerii unor pogromuri antievreiești, după modelul Rusiei de atunci, erau practic nule.

Pe de altă parte, ceea ce sesizau diplomații germani la sfârșitul secolului al XIX-lea în România era, totuși, o evoluție potențial îngrijorătoare. În primul rând, era surprinsă generalizarea răspândirii sentimentelor antisemite în rândul populației românești. În al doilea rând, se ilustrează foarte bine utilizarea cinică a ostilității

³⁵ Idem, Colecția Microfilme „S.U.A.”, rola nr. 30, K.195042-195045: Raport al legatului german von Leyden, din 14 decembrie 1897, adresat cancelarului von Hohenlohe.

populației românești la adresa evreilor de către puterea politică de orice culoare din țară. În opinia diplomaților germani, folosirea sentimentelor antisemite ale populației era mai mult decât o strategie electorală pentru partidele românești, devenind o adevărată necesitate pentru supraviețuirea lor politică, în condițiile existenței unor grave tensiuni la nivelul societății românești, determinate de disparitățile de venituri între diversele categorii sociale și, mai ales, de situația fără ieșire în care se afla țărănimea. Astfel, la începutul anului 1907, Alfred von Kiderlen-Wächter, legatul german de la București, comentând manifestațiile violente antisemite care se desfășuraseră în Capitală, remarcă faptul că Guvernul român era „foarte îngăduitor cu astfel de manifestații împotriva străinilor și, în special, a evreilor, pentru că el crede că acestea sunt un fel de supapă care-i asigură propria siguranță”³⁶. Puterea politică din România avea nevoie, deci, de un „țap ispășitor”, o categorie socială numeroasă și suficient de înstărită care să poată fi identificată de marea masă a populației drept vinovatul pentru sărăcia și disparitățile sociale care existau în țară. Evreii erau alegerea ideală, din multe puncte de vedere, pentru a îndeplini acest rol, astfel încât răspândirea violențelor antisemite în România din perioada ulterioară dobândirii independenței nu are în sine nimic surprinzător, după cum la fel de normală a fost și atacarea în primă instanță a evreilor de către țărani răsculați în martie 1907, la îndemnul funcționarilor din Moldova. Surprinzătoare ar putea părea ținerea sub control, totuși, a acestor violențe, care nu au depășit anumite limite dincolo de care ar fi putut părea îngrijorătoare observatorilor străini.

Rămânea de văzut care urma să fie viitorul fenomenului antisemit în România după introducerea votului universal și al apariției unor mișcări de masă, asta pentru că exploatarea sentimentelor ostile ale populației la adresa minorității iudaice din țară rămânea o „rezervă” de capital politic cu totul remarcabilă.

2. Imaginea „străinului” în societatea românească. Atitudinea față de investitorii străini

Modul în care erau priviți în societatea românească cetățenii străini și atitudinea autorităților guvernamentale față de investitorii străini au reprezentat un punct central de interes pentru diplomații Reich-ului acreditați la București, în condițiile expansiunii accelerate a capitalului german spre zonele răsăritene ale continentului european de la sfârșitul secolului al XIX-lea. Deși legate între ele, aceste două aspecte – imaginea străinilor în cadrul societății românești și tratamentul investitorilor străini – sunt totuși distincte, problema atitudinii față de

³⁶ *Ibidem*, K.195140: Raport al legatului german von Kiderlen-Wächter, din 3 martie 1907, adresat cancelarului von Bülow,

investitorii străini având mai ales o componentă economică. Cu toate acestea, am optat pentru prezentarea lor în cadrul aceleiași secțiuni, mai ales datorită corespondenței care este făcută de către reprezentanții intereselor germane între modul în care erau priviți „străinii” în societatea românească și tratamentul acordat investitorilor străini.

În ceea ce privește receptarea străinilor de către populația românească, impresiile diplomaților și călătorilor germani în România au fost amestecate, opiniile celor care își manifestau admirația față de „ospitalitatea” românilor și tratamentul foarte prietenos de care se bucurau străinii veniți pe teritoriul țării alternând cu cele care criticau xenofobia și „șovinismul” pe care le-ar fi întâlnit aici. Este adevărat, opiniile care s-ar putea încadra în prima categorie sunt mult mai puține și nu aparțin diplomaților Reich-ului, ci unor vizitatori proveniți din Germania, care se grăbeau să-și exprime ulterior admirația pentru primirea de care s-au bucurat pe teritoriul românesc. Acesta este cazul și al unui oficial german care, după vizita pe care a întreprins-o în România, în 1882, a declarat redactorului unui ziar român:

„Am remarcat că până și persoane influente din România, consideră chiar și pe un german aflat în trecere prin țară, ca mine, un bun prieten”³⁷.

Consemnarea unor impresii atât de favorabile asupra bunăvoinței cu care ar fi fost tratați străinii în societatea românească au rămas însă o raritate în rapoartele întocmite de reprezentanții intereselor Reich-ului în România. Opiniile exprimate de către aceștia au fost mult mai critice în această privință, ei punând accentul mai ales asupra xenofobiei pe care o considerau general răspândită în societatea românească, sentiment datorat mai ales invidiei, după cum aprecia și Alfred von Kiderlen Wächter, într-un comentariu referitor la promulgarea Legii Missir:

„Nu este adevărat, așa cum spune presa evreiască, faptul că legea ar fi îndreptată numai contra evreilor, ci este vorba de o lege izvorâtă din ura generală față de străini, sau mai bine zis, din invidia față de aceștia”³⁸.

Ostilitatea față de străini ce ar fi fost întâlnită în societatea românească pe atunci nu privea neapărat numai popoarele vecine României, ci se referea în egală măsură la toți străinii, deși exprimarea fâțișă a acestor sentimente era totuși limitată de frică, după cum aprecia un ziarist german în 1902, care declara:

„Xenofobia generală care a fost observată în România, îi privește și pe cetățenii marilor națiuni ale lumii, însă românilor le este frică de represalii”³⁹.

³⁷ Idem, rola nr.31, K.173024: Götz către von Bismarck, decembrie 1882.

³⁸ Idem, rola nr. 30, K.195069: Raport al legatului german von Kiderlen-Wächter, din 19 martie 1902, adresat cancelarului von Bülow

³⁹ *Ibidem*, K.195273-195274: Raport al legatului german von Kiderlen-Wächter, din 7 aprilie 1902, adresată cancelarului von Bülow.

Ostilitatea manifestată față de cetățenii străini în România era evidențiată de către diplomații germani mai ales în privința modului în care erau priviți *investitorii străini* din țară și a greutăților pe care aceștia le întâmpinau din partea autorităților locale. Datorită oportunităților pe care le oferea pentru investitorii occidentali, în special pentru cei germani, o economie precum cea românească la sfârșitul secolului al XIX-lea, după integrarea acesteia în sistemul economic european, piedicile care ar fi fost puse în calea acestora de către autoritățile române au beneficiat atât de atenția diplomaților germani din România, cât și de o largă publicitate în presa Reich-ului de atunci. Ideea principală care se desprinde atât din rapoartele reprezentanților intereselor Reich-ului în România, cât și din articolele presei germane a vremii era cea conform căreia obstacolele puse în calea investițiilor străine erau în primul rând contrare intereselor românești, după cum reiese și din cele afirmate într-un articol apărut în săptămânalul *Die Nation* în 1902:

„România este o țară nou constituită. Are o populație prea mică, are prea puțin capital, are o economie subdezvoltată. Ce ar putea fi mai înțelept, decât să se atragă în țară oameni și capital, așa cum au făcut și Statele Unite până de curând? În loc să facă asta, România își alungă proprii locuitori și constrânge capitalul străin să adopte o atitudine de maximă rezervă față de ea”⁴⁰.

Lipsa capitalului autohton, care să-i permită României dezvoltarea și exploatarea bogățiilor naturale de care dispunea din abundență era văzută și de către diplomații germani ca principalul obstacol în calea dezvoltării țării. Singura categorie socială care ar fi dispus în mod real de capital în România era cea a marilor proprietari funciari, dar aceștia erau prea puțin dispuși să investească în dezvoltarea industriei – în special a celei extractive, singura de care diplomații germani erau cu adevărat interesați – datorită faptului că cea mai mare parte a reprezentanților acestei „elite” românești era angajată în cheltuieli „de prestigiu”, care se materializau mai ales în achiziționarea de bunuri de lux. Sistemul bancar românesc, pe de altă parte, nu avea capitalul necesar pentru întreprinderi de anvergură – precum cea de exploatare a resurselor petrolifere recent descoperite – mai ales dacă se avea în vedere faptul că puținele resurse financiare de care dispunea acest sistem ar fi fost risipite prin credite preferențiale, acordate pe criterii de ordin politic⁴¹. O consecință a resurselor limitate de capital de care dispuneau băncile românești era costul mare al creditelor pe care le acordau, dobânzile din România fiind considerate ca foarte ridicate de către diplomații germani, în comparație cu situația din țara natală⁴².

⁴⁰ *Ibidem*, K.195069

⁴¹ Idem, Colecția Microfilme „Germania (R.F.G.)”, rola nr. 120, C. 252: Raport al legatului german von Leyden, din 31 decembrie 1894, adresat cancelarului von Hohenlohe.

⁴² *Ibidem*, C.264: Von Leyden către Hohenlohe, 20 februarie 1895.

Desigur, comentariile diplomaților și ziariștilor germani reflectau interesele investitorilor din țara natală, mai ales dacă se are în vedere faptul că, în această perioadă, exista o concurență acerbă între companiile occidentale, sprijinite de guvernele țărilor de origine, pentru acapararea piețelor din țările aflate la periferia sistemului economic mondial și, mai ales, pentru exploatarea materiilor prime din aceste zone. Așa cum prezintă situația reprezentanții intereselor germane de la București, deschiderea față de investițiile străine în România ar fi fost reciproc avantajoasă, atât pentru economia românească, cât și pentru cei care și-ar fi asumat riscurile de a investi aici. Nu toți conducătorii români au fost însă de acord cu acest mod idilic de prezentare a problemei, cei care au opus cea mai mare rezistență fiind reprezentanții partidului liberal, care susțineau sprijinirea cu prioritate a capitalului românesc și impunerea de restricții la intrarea celui străin. Dezbaterile cu privire la oportunitatea investițiilor străine în România au fost deosebit de animate pe scena politică românească la sfârșitul secolului al XIX-lea, ele fiind urmărite cu multă atenție de reprezentanții intereselor germane din țară, care, desigur, au încercat în repetate rânduri să-i influențeze pe decidenții politici români în direcția unei atitudini cât mai favorabile investitorilor străini.

Un moment de cotitură în ceea ce privește politica Statului român față de investitorii străini l-a reprezentat adoptarea „Legii Minelor”, în 1895, în forma propusă de inițiatorul acesteia, P.P. Carp. Cu acest prilej, legatul german de la București, contele Kasimir von Leyden, cita afirmațiile unui ziar român de limbă germană apropiat lui P.P.Carp, care atrăgea atenția politicianilor români asupra prodigioasei dezvoltări pe care ar fi cunoscut-o țara vecină, Ungaria, atât în planul agriculturii cât și în domeniul industrial, datorită permisivității arătate față de intrarea capitalului străin în țară. În aceste condiții, întrebarea pe care și-o punea autorul articolului mai sus amintit, preluat în mod evident aprobator de către reprezentantul intereselor germane de la București, era care putea fi explicația rezistenței pe care o întâmpinau investițiile străine în România, din moment ce ele erau sprijinite în țara lor natală chiar și de către „șoviniștii unguri [...] ce mai visau încă la Ungaria Sfântului Ștefan”⁴³.

De fapt, așa cum atestau diplomații germani ai vremii, nu era vorba neapărat de o rezistență efectivă opusă investițiilor străine, cât mai ales utilizarea acestei probleme ca pe o temă de propagandă electorală și ca un mijloc de presiune asupra firmelor străine pentru ca acestea să poată contribui în mod corespunzător la îmbogățirea unor potențați locali. Aparent, nici un politician român nu era favorabil sprijinirii investițiilor străine, iar un exemplu în acest sens a fost reprezentat de declarațiile făcute de oamenii politici din țară cu ocazia adoptării „Legii minelor”

⁴³ Idem, Colecția Microfilme „S.U.A.”, rola nr.30, K.195029: Von Leyden către Hohenlohe, 15 ianuarie 1895.

mai sus amintite, în 1895. Referitor la prevederile acestui act legislativ, care permitea participarea investitorilor străini la exploatarea, în regim de concesiune, a resurselor minerale ale României, chiar inițiatorul legii, P.P.Carp, ministru al Domeniilor în Guvernul Catargiu, declara legatului german de la București că el nu ar fi fost deloc favorabil investitorilor străini și, dacă ar fi existat suficient capital în țară, ar fi căutat să elaboreze o „Lege a Minelor” prin care să fie exclusă participarea capitalului străin și a mâinii de lucru străine la constituirea industriei extractive românești, dar, altfel stând lucrurile, a fost nevoit să adopte o altă soluție⁴⁴. Dacă ministrul conservator prefera să ofere imaginea unui om politic realist în problema investițiilor străine în țară, diplomații germani puteau atesta o atitudine fățiș ostilă în această privință din partea reprezentanților liberali, care susțineau, cu prilejul dezbaterilor la „Legea Minelor” că până și pe vremea turcilor, românii aveau dreptul la stăpânirea și exploatarea pământului țării, dar abia cum, când vor veni toți speculanții străini și fabricile străinilor își vor ridica hornurile deasupra pământurilor „Patriei” va începe adevărata robie a poporului român⁴⁵.

Adoptarea „Legii Minelor”, în 1895, a dat prilejul unei diferențieri ideologice clare în problema investițiilor străine între cele două partide care se alternau la putere în România de atunci, liberalii manifestându-se, declarativ, categoric împotriva acestora, în timp ce conservatorii s-au arătat mereu mai flexibili în această problemă. Clarificarea ideologică a liberalilor a continuat o dată cu ascensiunea la vârful partidului a fraților Ionel și Vintilă Brătianu, care au promovat și o formă mai coerentă de sprijinire a capitalului autohton și de dezvoltare a unui clase de lucrători industriali de origine etnică română. O dovadă a sistematizării atitudinii protecționiste a partidului liberal a reprezentat-o și adoptarea „Legii Industriei”, la sfârșitul anului 1907, care impunea ca cel puțin două treimi dintre lucrătorii unei întreprinderi din România să fie de origine română, măsură care trebuia să fie îndeplinită de către toate societățile din țară în termen de 5 ani de la adoptarea legii. Cunoscătorii realităților românești din Germania au avut întotdeauna însă mari îndoieli cu privire la bunele intenții ale guvernanților români în adoptarea unor legi precum cea amintită mai sus, menite să sprijine capitalul industrial autohton, pe care le-au văzut mai mult ca pe niște proiecte imposibil de aplicat în practică, dar menite să-i forțeze pe investitorii străini să acorde diverse „sinecuri” potențaților locali⁴⁶.

⁴⁴ Idem, Colecția Microfilme „Germania (R.F.G.)”, rola nr.120, C.261: Von Leyden către Hohenlohe, 27 ian.1895.

⁴⁵ *Ibidem*, C.266: Von Leyden către Hohenlohe, 20 februarie 1895.

⁴⁶ Idem, Colecția Microfilme „Germania (R.D.G.)”, rola nr.83, C.426: Verdy către von Bülow, 3 decembrie 1907. Raportul citat mai sus nu conține amănunte referitoare la identitatea lui Verdy, dar, din tonul foarte liber adoptat în corespondența cu von Bülow – care ocupa pe atunci funcția de cancelar al Reich-ului – ca și din aprecierile foarte directe

O dovadă a faptului că, dincolo de retorica referitoare la necesitatea adoptării sau nu a unei politici protecționiste față de capitalul autohton, prin împiedicarea expansiunii investițiilor străine în țară, ceea ce urmăreau de fapt majoritatea oamenilor politici ai ambelor partide era efectuarea de presiuni asupra întreprinzătorilor străini pentru sporirea beneficiilor personale o reprezintă scandalul izbucnit în 1895, mult citat în presa vremii și prezentat pe larg de către diplomații germani, referitor la construirea liniei de tramvai electric din orașul Galați. Această întreprindere a fost concesionată unei firme franco-belgiene denumite „Somzée et fils” de către autoritățile locale, care au primit în schimb, din partea firmei în cauză, un substanțial „bacșiș” în valoare de circa 200 000 franci aur. Afacerea și-ar fi urmat netulburată cursul – așa cum se întâmplase în cazul multor altora de același gen – dacă dedesubturile ei nu ar fi fost dezvăluite de o telegramă imprudentă a patronului firmei străine, adresată agentului său din Galați, în care cel dintâi, după ce epuiza un lung șir de invective la adresa românilor, care culmineau cu expresia „cochons de Roumains”, concluziona: „Quel drôle de pays où on ne peut rien obtenir sans distribuer des pots de vins”⁴⁷.

Un „bacșiș” atât de consistent nu putea decât să atragă invidia adversarilor politici ai Guvernului conservator de atunci, astfel încât acest scandal a avut drept principală consecință amplificarea disensiunilor politice din țară, culminând cu înlocuirea de la putere a partidului conservator în cursul aceluiași an. Noii guvernanți liberali aveau acum ocazia de a încheia noi afaceri profitabile, cu sau fără investitori străini, aceasta depinzând de cât de flexibile erau firmele participante la diverse lucrări publice în problema „bacșișului”. Afacerea „Somzée”, dar și altele asemănătoare, îl determinau pe legatul german de la București din 1895, Kasimir von Leyden, să remarce:

„Observatorilor străini le apare, în toată goliciunea ei, situația din România, în care și astăzi interesele personale sunt puse întotdeauna mai presus de cele ale comunității”⁴⁸.

Șicanările permanente la care erau supuși investitorii străini prin schimbările frecvente de legislație și în ceea ce privește atitudinea guvernanților față de întreprinderile lor, corupția generalizată a administrației, care determina sporirea permanentă a sumelor plătite de către firmele străine pentru mituirea autorităților,

făcute la adresa oficialilor români, se poate deduce faptul că nu este vorba de un diplomat german, ci de un oficial cu un rang mult mai înalt. Este posibil ca cel în cauză să fie chiar fostul ministru german de Război, generalul Julius von Verdy du Vernois (1832 – 1910), care ocupase această funcție în perioada 1889 – 1890, fiind unul dintre principalii strategii și teoreticieni ai armatei germane, dar nu există nici o certitudine în acest sens.

⁴⁷ Idem, Colecția Microfilme „Germania (R.F.G.)”, rola nr.120, C.299 - Raport al legatului german von Leyden, din 8 iulie 1895, adresat cancelarului von Hohenlohe.

⁴⁸ *Ibidem*, C.301.

precum și atitudinea xenofobă sesizată la nivelul societății românești nu puteau să nu afecteze afacerile deschise de întreprinzătorii străini în România. Toate aceste neajunsuri nu aveau drept urmare decât stagnarea României într-o stare de permanentă subdezvoltare, în care se dovedea imposibilă afirmarea oricărui gen de industrie, fie ea autohtonă sau sprijinită de capitalul străin, după cum sesiza și vice-consulul german de la Bacău, într-un raport din 1901:

„Firmele străine sunt invitate prin cuvinte frumoase în țară, sunt amăgite cu promisiunea că vor beneficia de facilități substanțiale și nici una din aceste promisiuni nu este respectată sau, o dată cu schimbarea Guvernului, cei nou-veniți la putere se grăbesc să aducă prejudicii întreprinzătorilor străini, sau îi lasă să dea faliment. Se mai întâmplă, adesea, ca atunci când se vede că filiala unei firme industriale străine prosperă, proprietarii concesiunii, ce a fost acordată firmei, să înceapă să-i facă acesteia tot felul de greutăți, până o aduc la faliment, și asta numai din invidie sau pentru că aici există o idee fixă și anume aceea că aceste firme vor căra în străinătate toți francii pe care i-au câștigat aici, în România. Motivul principal pentru care România nu va avea încă multă vreme o industrie puternică este faptul că guvernele, aici, se schimbă foarte des și, de aceea, orice întreprinzător nu are nici un fel de siguranță asupra viitorului afacerii sale”⁴⁹.

O consecință a tuturor problemelor semnalate mai sus a fost și recomandarea pe care diplomații germani au adresat-o în repetate rânduri întreprinzătorilor din țara natală de a nu investi în România, datorită riscurilor pe care le prezenta această țară pentru afacerile lor⁵⁰. Nu se poate decât remarca faptul că reprezentanții intereselor germane în România manifestau, în această problemă, la fel de puțină sinceritate precum politicienii români, dacă avem în vedere faptul că, până în 1914, influența capitalului străin și în special a celui german în industria românească era covârșitoare⁵¹ și se va menține la un nivel foarte ridicat și în anii care au urmat.

⁴⁹ Idem, Colecția Microfilme „Germania (R.D.G.)”, rola nr.83, C.538: Raport al vice-consulului german din Bacău, von Adolph, din 5 iulie 1901, adresat cancelarului von Bülow.

⁵⁰ Vezi, în acest sens, *ibidem*, C.539 sau *ibidem*, C.462 – 464: Raport al consulului german de la București, von Schönstedt, din 22 mai 1908, adresat cancelarului von Bülow.

⁵¹ Dacă avem în vedere industria extractivă, în special cea petrolieră, nu cred că se poate vorbi măcar de o prezență cât de cât semnificativă a capitalului românesc, în timp ce investitorii germani reușiseră să acapareze cele mai bune active, după o acerbă competiție cu alte firme occidentale. Aceasta situație a rămas stabilă până la încheierea primului război mondial, când întreprinzătorii germani au fost înlocuiți de către cei proveniți din alte state occidentale. Investitorii români au deținut în continuare o pondere infimă în finanțarea acestei industrii, care a rămas cea mai profitabilă din întreaga economie românească până când rezervele de petrol au intrat în declin accentuat.

3. Revolta țărănească din 1907 reflectată în rapoartele diplomaților germani. Cronica unei răscoale medievale în Europa secolului XX

Prezentarea imaginii societății românești reflectate de documentele diplomatice germane de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX ar fi incompletă fără a reda modul în care a fost perceput de către reprezentanții intereselor Reich-ului la București cel mai important eveniment pe plan social din România de la începutul secolului trecut: revolta țărănească din 1907. Eveniment care a suscitât numeroase controverse de la producerea lui, răscoala din 1907 a beneficiat de un interes deosebit din partea diplomaților germani acreditați la București, mai ales datorită consecințelor pe care aceasta le putea avea în privința stabilității politice și sociale a celui mai important aliat al Reich-ului german din zona balcanică. Așa cum se va putea observa, rapoartele legatului german de la București de atunci, Alfred von Kiderlen-Wächter, care s-au succedat în ritm aproape zilnic în perioada revoltelor țărănești din România din martie 1907, au urmărit prezentarea fiecărui aspect al evenimentelor dramatice din acea perioadă, urmărind mai ales modul în care răscoala țărănească scotea în evidență toate deficiențele din modul de alcătuire al societății și mai ales a Statului român. Informațiile pe care legatul german își baza notele expediate Cancelariei de la Berlin în această perioadă au provenit, din surse foarte diverse, între acestea numărându-se subordonații săi, consulii germani din diverse orașe ale României aflate în zona tulburărilor, care au putut observa de multe ori în mod direct desfășurarea evenimentelor, autoritățile române, diverși oameni politici din țară, presa română a vremii, la toate acestea adăugându-se cele constatate în mod direct de către principalul reprezentant al intereselor germane de la București.

Efortul depus de către diplomații germani din România cu acest prilej pentru a asigura o informare cât mai completă a Cancelariei Reich-ului cu privire la evenimentele din martie 1907 este explicabil și dacă avem în vedere faptul că revolta țăranilor români a beneficiat de o atenție considerabilă din partea presei europene a vremii, care însă a prezentat un tablou în bună măsură distorsionat al celor petrecute. Din acest motiv, în rapoartele primite de autoritățile de la Berlin de la reprezentanții lor în România, o importanță specială a fost acordată contrazicerii diverselor erori sau tentative de manipulare apărute în presa vremii, inclusiv în cea germană, diplomații germani căutând să prevină dezinformarea Cancelariei Reich-ului cu privire la evenimentele din România.

Având în vedere abundența materialului documentar regăsit în rapoartele diplomaților germani din România referitoare la revolta țăranilor din 1907, am încercat să alcătuiesc, prin cele ce urmează, o cronică a evenimentelor din luna martie a aceluia an, acordând o pondere cât mai mare descrierii evenimentelor de

către reprezentanții Reich-ului și limitând intervențiile proprii la simple explicații sau completări la informațiile furnizate de rapoartele mai sus amintite. Imaginea furnizată de diplomații germani asupra evenimentelor este, cred, suficient de limpede pentru a mai avea nevoie de foarte multe completări.

Pentru început, trebuie precizat că revolta țăranilor din Moldova și Muntenia nu a reprezentat nici o surpriză pentru reprezentanții Germaniei în România, care, începând cu 1888, după răzmerițele țărănești din cursul aceluși an, au avertizat în repetate rânduri atât Cancelaria de la Berlin, cât și autoritățile române, asupra pericolului apariției unei explozii sociale, datorate situației fără ieșire în care se găsea populația din mediul rural. Fiecare mișcare de protest apărută în rândul țăranilor români a fost interpretată, în mod constant, de către diplomații germani drept un avertisment asupra posibilității izbucnirii unei revolte generalizate, un exemplu în acest sens fiind și incidentele care au avut loc în 1904 pe moșia ministrului Domeniilor, Constantin Stoicescu, după descrierea căroră legatul german de la București adăugând:

„Însă, cu timpul, în această privință s-ar putea întâmpla totuși ceva. Așa cum, în august, câteva sute de țărani s-au adunat pe moșia ministrului Domeniilor, dl. Stoicescu, așa s-ar putea aduna și altădată, câteva mii și dacă apoi, într-un loc, forțele de represiune se vor da, fie și pentru puțin, înapoi, mișcarea poate lua dimensiuni îngrijorătoare, materia inflamabilă fiind în cantități suficiente”⁵².

Situația existentă în Moldova după înăsprirea termenilor învoielilor agricole încheiate de țăranii din regiune cu reprezentanții marilor trusturi de arendași precum Fischer sau Iuster a trezit și îngrijorarea autorităților locale, prefectii județelor transmițând numeroase sesizări Guvernului român cu privire la amplificarea tensiunilor sociale din zonă. Toate rapoartele alarmiste venite din teritoriu au fost însă primite cu foarte mult calm de către președintele Consiliului de Miniștri de atunci, Gheorghe Gr. Cantacuzino, care declara:

„Bravii țărani români nu pot fi niște revoluționari”⁵³.

Revolta din 1907 a țăranilor Vechiului Regat a început printr-o mișcare petiționară a locuitorilor comunei Flămânzi, din nordul Moldovei de atunci, aceștia fiind nemulțumiți de condițiile oferite de noile învoieli agricole încheiate cu trustul de arendași Fischer. Comentând aceste tulburări inițiale de mică amploare din zonă, legatul german de la București accentua faptul că protestul țăranilor era îndreptățit, dacă se avea în vedere situația reală a populației din mediul rural, mai ales a celei din Moldova:

⁵² Idem, Colecția Microfilme „S.U.A.”, rola nr.30, K.195120: Raport al legatului german von Kiderlen-Wächter, din 4 nov.1904, adresat cancelarului von Bülow,

⁵³ *Ibidem*, K.195186, Kiderlen-Wächter către von Bülow, 20 martie 1907

„Adevărata cauză, însă, a acestor tulburări este sărăcia. În Moldova, mizeria țăranilor este mult mai mare ca a celor din Valahia. Boli, înainte de toate sifilisul, tifosul, malaria și pelagra decimează și degenerază țăranimea. Însă Guvernul nu găsește niciodată timp să întreprindă ceva serios în această privință”⁵⁴.

Cum autoritățile române au tratat protestul țăranilor din zonă cu nepăsarea obișnuită, în scurt timp s-a putut asista la izbucnirea unor manifestații violente, în care țăranii se adunau în grupuri tot mai mari, pentru a se îndrepta apoi spre orașele din regiunea Moldovei, unde distrugeau magazinele „evreiești”⁵⁵. Caracterul antisemit inițial al protestului țăranilor nu era chiar o pornire naturală a răsculațiilor, legatul german de la București fiind informat de către Tache Ionescu asupra faptului că „o mare parte din vină o poartă un prefect din nordul Moldovei, care a crezut că poate îndepărta pericolul aruncând vina asupra evreilor. În fracțiunea conservatoare din jurul lui Cantacuzino există tendința de a se generaliza procedeul”⁵⁶.

Cum arendașii din Moldova – mulți dintre ei de origine iudaică – și magazinele evreiești din orașe continuau să fie ținta predilectă a violențelor din partea țăranimii, Guvernul român a găsit binevenită inițiativa autorităților locale de a încuraja sentimentele antisemite ale populației, iar în cercurile guvernamentale române a apărut, conform legatului A. von Kiderlen-Wächter, „ideea îngrijorătoare că evreii și străinii ar fi vinovați de nemulțumirea țăranilor. Cum arendașii au fost atacați primii, s-a spus că aceștia erau toți străini și circula chiar zvonul că autoritățile locale i-ar fi împins ele însele pe țărani la revoltă, pentru a-i alunga pe evrei și alți străini din țară”⁵⁷.

Atitudinea autorităților române față de violențele la care au fost supuși evreii din zona Moldovei în fazele inițiale ale răscoalei din 1907 nu putea să nu trezească reacția presei europene, care oricum monitoriza cu atenție situația minorității iudaice din România. Consecința a fost apariția unei adevărate campanii de presă, mai ales în cadrul publicațiilor din cadrul Imperiului Austro-Ungar, ce evidenția pericolul apariției unor pogromuri antisemite în România, după modelul celor desfășurate recent în Rusia. Diplomații germani au dezavuat termenii în care era descrisă revolta țăranilor români în presa de limbă germană din Austro-Ungaria, legatul german de la București fiind în mare parte de acord cu cele afirmate de către Tache Ionescu în scrisoarea pe care acesta o adresase cotidianului austriac *Neue Freie Presse*, conform căreia „mișcarea nefericită a țăranilor din Moldova nu

⁵⁴ *Ibidem*, K.195141, Kiderlen-Wächter către von Bülow, 3 martie 1907.

⁵⁵ *Ibidem*, K.195153: Von Kiderlen-Wächter către von Bülow, 14 martie 1907.

⁵⁶ *Ibidem*, K.195150: Kiderlen-Wächter către von Bülow, 13 martie 1907.

⁵⁷ *Ibidem*, K.195185: Von Kiderlen-Wächter către von Bülow, 20 martie 1907.

are un caracter antisemit, ci mai curând un caracter agrar și anarhist, pentru că au fost distruse și case ale boierilor și arendașilor creștini”⁵⁸.

Afirmația politicianului român deja era adevărată la data când a fost făcută. Astfel, autoritățile române au putut să constate, cu mare neplăcere, faptul că ostilitatea populației din mediul rural nu se oprea numai asupra evreilor sau arendașilor de orice naționalitate, ci se îndrepta în mod nediscriminatoriu asupra autorităților și elitei sociale românești, indiferent de naționalitatea celor în cauză. Astfel se explică faptul că tentativa autorităților române de a se folosi de vechea „supapă” a antisemitismului a eșuat lamentabil, iar Guvernul român s-a trezit în fața unor violențe de o amploare fără precedent, pe care nu putea să le controleze decât prin adoptarea unor măsuri excepționale, între care s-a numărat și mobilizarea rezerviștilor armatei române. Inițial, conform informațiilor deținute de legatul german de la București, au fost chemați sub arme și s-a încercat trimiterea în zona tulburărilor a cca 80.000 de rezerviști⁵⁹.

Mobilizarea rezerviștilor și trimiterea lor împotriva țăranilor răsculați, dar mai ales modul în care s-a făcut această operațiune au întâmpinat numeroase critici din partea diplomaților germani. O primă obiecție ridicată de legatul german von Kiderlen-Wächter se referea la rațiunea utilizării trupelor regulate împotriva răsculaților, având în vedere faptul că toți soldații proveneau din același mediu precum cei pe care trebuia să-i reprime:

„Acum Guvernul a fost nevoit să cheme sub arme pentru a înăbuși răscoala tot pe țărani, care trebuia să apere orașele și averea evreilor, pe care-i urau, cu arma în mână, contra chiar a fraților lor, și este cert că Opoziția se va folosi de această situație împotriva Guvernului conservator, nu numai acum, ci și mult timp de acum încolo”⁶⁰.

Viitoarele atacuri politice ale liberalilor erau însă ultima grijă a Guvernului conservator, având în vedere dificultățile pe care autoritățile române le-au întâmpinat chiar în procesul de mobilizare a trupelor trimise împotriva țăranilor. În acest context, diplomații germani se arătau șocați dezordinea „cu totul penibilă” apărută în momentul chemării rezerviștilor sub arme, von Kiderlen-Wächter remarcând ulterior:

„Ne putem face astfel o imagine asupra a ceea ce s-ar întâmpla în cazul unei mobilizări generale, contra unui dușman extern, asta dacă ne gândim și la greutatea pe care le-a întâmpinat administrația căilor ferate pentru transportarea unei părți din trupe în Moldova”⁶¹.

⁵⁸ *Ibidem*, K.195161-195165: Raport al ambasadorului german la Viena adresat cancelarului von Bülow, din 23 martie 1907.

⁵⁹ *Ibidem*, K.195153: Von Kiderlen-Wächter către von Bülow, 14 martie 1907.

⁶⁰ *Ibidem*, K.195187: Von Kiderlen-Wächter către von Bülow, 20 martie 1907.

⁶¹ *Ibidem*, K.195218-195219: Von Kiderlen-Wächter către von Bülow, 24 martie 1907.

Cu același prilej, se făcea încă o dată remarcată eficiența administrației românești, în special cea a căilor ferate, dificilele operațiuni presupuse de o mobilizare generală punând în evidență, după cum remarca legatul german de la București, „într-un mod de-a dreptul înspăimântător, mizeria și dezordinea care domnesc în rândul administrației căilor ferate; mobilizarea trupelor s-a făcut într-o dezordine de nedescris”⁶². Iar toată agitația pe care a provocat-o la nivelul diferitelor structuri ale Statului român mobilizarea trupelor s-a dovedit, în cele din urmă, cu totul inutilă, având în vedere faptul că s-a reușit trimiterea împotriva țăranilor răsculați din Moldova chiar a contingentelor de soldați recrutate din aceeași regiune. Cum soldații erau obligați să lupte împotriva unor persoane care se aflau într-o situație economică întru totul asemănătoare cu a lor, consecința a fost propagarea indisciplinei în rândul trupelor⁶³, care nu au mai putut fi stăpânite. Pe de altă parte, în opinia diplomaților germani, nici chemarea sub arme a soldaților proveniți din Valahia și trimiterea lor în regiunile răsculate nu a reprezentat o idee foarte fericită, datorită faptului că astfel s-a reușit propagarea mișcării insurecționale și în această din urmă regiune a țării, prin intermediul soldaților care se întorceau acasă după mobilizarea lor în zona Moldovei⁶⁴. Și astfel, Guvernul român a reușit, într-un timp record, să răspândească ideile revoluționare la nivelul întregii țări, transformând o răzmeriță zonală într-o revoltă generalizată a populației rurale de la nivelul întregii țări.

Cu toate acestea, legatul german de la București nu consideră intervenția armatei române cu prilejul evenimentelor din martie 1907 drept cu totul inefficientă, trupele trimise împotriva răsculaților având, în cele din urmă, un rol decisiv în înăbușirea revoltei. Referitor la comportamentul trupelor, von Kiderlen remarca faptul că, deși acestea nu interveniseră, într-adevăr, întotdeauna la timp, datorită lipsei libertății de decizie a comandanților, ororii acestora față de vărsările de sânge etc., totuși „nu este adevărat că trupele n-ar fi intervenit în apărarea evreilor atacați”, iar dezinformările proferate în acest sens de către presa „ultrasemită” occidentală erau foarte periculoase pentru că puteau crea în România, chiar și printre oamenii bine intenționați „o reacție națională împotriva ingerințelor străinilor”⁶⁵. După înăbușirea răscoalei, singurul fapt pozitiv pe care îl găsea legatul german în evenimentele recent desfășurate consta tocmai în comportamentul trupelor – mai exact al soldaților simpli și în mult mai mică măsură al comandanților acestora – cu prilejul intervenției împotriva mulțimilor revoltate:

„Înainte de toate însă, ceea ce a contribuit cel mai mult la extinderea răscoalei, a fost modul în care acțiunea armatei a fost ținută pe loc de debandada

⁶² *Ibidem*, K.195196: Von Kiderlen-Wächter către von Bülow, 23 martie 1907.

⁶³ *Ibidem*, K.195194.

⁶⁴ *Ibidem*, K.195218: Von Kiderlen-Wächter către von Bülow, 24 martie 1907.

⁶⁵ *Ibidem*.

care exista la conducerea acesteia. Este un semnal îmbucurător faptul că trupele, deși disciplina militară, și așa slabă, a fost serios afectată de ultimele evenimente, pot încă să-și facă datoria, îndată ce comandanții lor își vor da măcar osteneala. [...]

Doar prea puțin instruiți, o parte a lor veniți direct din ținuturile răscolite, soldaților li s-a interzis orice acțiune, fiind agresați de tinerii procurori, polițiști, învățători, dar mai ales de țărani, fără a avea posibilitatea să se apere. Asta trebuie să-i fi demoralizat foarte mult. Și totuși, aceste trupe atât de prost conduse nu au clacat, fiind capabile să reziste până ce va bate un vânt proaspăt printre cadrele conducerii⁶⁶.

Pe de altă parte, comportamentul autorităților civile ale Statului român cu prilejul răscoalei nu îndreptățește nici un fel de speranță, în condițiile în care acestea s-ar fi confruntat cu o situație mai gravă decât cea din 1907. Toate problemele structurale ale Statului român, neglijate încă de la organizarea acestuia, au fost scoase la iveală de sângeroasele evenimente din acel an, iar rezultatul a fost apariția unei panici și paralizii generale la nivelul tuturor autorităților statului, începând cu administrația publică și terminând cu cei aflați la conducerea Guvernului. Paralizia administrației românești era explicată de către diplomații germani prin modul de recrutare a funcționarilor și instabilitatea acestora pe post, dar existau slabe speranțe ca această situație să se modifice în viitor, datorită faptului că nici sub presiunea răscoalei vechile obiceiuri nu erau abandonate de către conducerea politică a Statului român, după cum remarca legatul german de la București:

„Cel mai tare s-a resimțit însă lipsa unei clase de funcționari educați și competenți. Fiind numiți potrivit intereselor de partid, funcționarii sunt de fapt niște vasali ai domnului Cantacuzino [Gheorghe Gr., președintele Consiliului de Miniștri – n.m.] și, pentru ei, nu problemele economice sau de altă natură erau importante, ci dacă să treacă în clubul conservator din județul lor de partea lui Tache Ionescu, sau să se înscrie mai bine în clubul liberal. Dar și sub liberali situația nu s-a îmbunătățit deloc. Un exemplu clasic în acest sens este faptul că Guvernul liberal a ordonat președinților cluburilor liberale din teritoriu ca, până la numirea unor noi prefecți liberali, să preia ei atribuțiile prefecților actuali”⁶⁷.

Cum era și normal, de altfel, cu prilejul evenimentelor din martie 1907 cel mai mult a ieșit în evidență incompetența structurilor Ministerului de Interne, care,

⁶⁶ *Ibidem*, K.195267 - K.195268: Von Kiderlen-Wächter către von Bülow, 28 martie 1907.

⁶⁷ *Ibidem*, K.195264. Gheorghe Gr. Cantacuzino, care a exercitat conducerea Guvernului conservator începând cu 1904, a fost nevoit să demisioneze din funcție, așa cum se va vedea, tocmai datorită evenimentelor din martie 1907, chiar în timpul răscoalei, locul conservatorilor la guvernare fiind luat apoi de către liberali. De menționat faptul că Gh. Cantacuzino a condus personal și Ministerul de Interne în acea perioadă, fiind cel care trebuia, teoretic, să conducă represiunea împotriva țărânimii răscolite.

teoretic cel puțin, trebuia să coordoneze activitatea de represiune împotriva răsculaților. Aici, potrivit legatului german de la București, panica și incompetența generală au condus la paralizarea întregii instituții și a structurilor subordonate:

„Dacă peste tot lipsea personalul pregătit și demn de încredere, în Ministerul de Interne, neglijența a atins proporții incredibile. Dl. Cantacuzino s-a îngrijit, o dată ce a fost numit ministru, să-și căpătuiască toți susținătorii și favoriții până la a III-a și a IV-a generație. Ordinele ministeriale zăceau zile întregi pe birouri, iar ministrul liberal de Interne a găsit, așa cum mi-a mărturisit dl. Sturdza [Dimitrie A., succesorul lui Gheorghe Gr. Cantacuzino la conducerea Consiliului de Miniștri], maldăre de rapoarte ale autorităților administrative, ce trebuiseră apoi să fugă din cauza răscoalei, care nu fuseseră deschise încă⁶⁸”.

O dată cu trecerea timpului și pe măsură ce a devenit evident faptul că lucrurile scăpaseră de sub control, iar autoritățile nu puteau împiedica răspândirea revoltei la nivelul întregii țări, singura soluție fezabilă a părut a fi înlocuirea cabinetului conservator, ce-și dovedise până atunci incompetența. Destituirea Guvernului conservator și aducerea la putere a Partidului Național Liberal nu era o soluție respinsă nici de către înșiși conservatorii, care se vedeau depășiți de situație, dar acest fapt nu putea fi declarat public. În aceste condiții, oficialii guvernamentali, precum ministrul de Externe de atunci declarau „foarte solemn” în public, dar și reprezentantului Germaniei la București că „deși ar fi fost ușor să paseze răspunderea acum liberalilor, miniștrii conservatori vor rămâne la posturile lor până la restabilirea liniștii”⁶⁹. Refuzul cu care Regele Carol a întâmpinat solicitarea guvernanților conservatori de a institui starea de necesitate în Moldova a oferit însă acestora din urmă ocazia ideală de a-și părăsi posturile, cabinetul condus de Gh. Cantacuzino prezentându-și rapid demisia sub motivul că nu li se acordaseră mijloacele necesare pentru stăvilirea violențelor⁷⁰.

Toată această „comedie”, după cum era caracterizată situația de către Tache Ionescu în convorbirile sale cu legatul german de la București⁷¹, nu putea să ascundă situația reală din țară, unde violențele se extinseseră până în Valahia. Realitatea era că Guvernul conservator se dovedise depășit de evenimente mai ales în condițiile în care răscoala din partea de sud a țării părea să aibă un caracter cu totul diferit față de cea din regiunea Moldovei. Astfel, după cum remarca von Kiderlen, spre deosebire de ceea ce se întâmplase în Moldova, unde răsculații au avut o serie de revendicări, cea mai importantă dintre acestea fiind cea de a primi în arendă la un preț redus terenurile marilor moșii, în Valahia „țărani și-au urmat numai instinctele sălbatice și fără să ceară ceva măcar, au început să jefuiască și să

⁶⁸ *Ibidem*, K.195266.

⁶⁹ *Ibidem*, K.195211.

⁷⁰ *Ibidem*, K.195212.

⁷¹ *Ibidem*

omoare”⁷². Consecința a fost comiterea unor acte de „o sălbăticie rar întâlnită” de către răsculații valahi, la care trupele trimise împotriva lor au răspuns cu o brutalitate asemănătoare, violențele rezultate fiind considerate de către legatul german de la București drept absolut firești dacă se ținea cont de „nivelul de cultură al poporului și de caracterul acestuia, care, mai ales în Valahia, suferă de pe urma unei foarte pronunțate influențe sud-slave”⁷³. Fără a insista asupra descrierii violențelor petrecute în România cu prilejul revoltelor țărănești din 1907, asupra cărora există numeroase mențiuni în rapoartele diplomaților germani din România de atunci⁷⁴, cert este că noul guvern liberal a dovedit mai multă eficiență în reprimarea răsculațiilor decât predecesorul său, astfel încât s-a putut asista în curând la încetarea mișcării revendicative a populației rurale pe cuprinsul întregii țări.

Încheierea violențelor nu a însemnat însă și încetarea agitației care a cuprins societatea românească cu prilejul răscoalei. Imediat ulterior a început o febrilă căutare a vinovaților pentru situația creată. În această privință, diplomații germani au susținut, în rapoartele expediate din România Cancelariei de la Berlin, o opinie diferită de cea a autorităților române și anume că situația fără ieșire a țăranilor constituia „singurul motiv al răscoalei”⁷⁵. O astfel de opinie era însă greu de acceptat de către autoritățile române, care au identificat, ca de obicei în astfel de situații, un vinovat mult mai convenabil: străinii și influența acestora.

Implicarea străinilor în agitații nu a fost cu totul negată de către legatul german de la București. Acesta recunoștea faptul că a fost atestată prezența în România și a unor agitatori proveniți din Rusia, care erau recrutați mai ales din rândul studenților basarabeni și ruși ce participaseră la mișcarea *Sutelor Negre* și la pogromurile organizate de aceasta împotriva populației evreiești din Basarabia și Ucraina. Autoritățile române au efectuat, de altfel, mai multe arestări în rândul studenților ruși ai Universității din Iași, care erau acuzați de instigarea la violență a țăranilor din Moldova, dar, după cum remarcă ironic diplomatul german, aceștia au fost repede eliberați, din teamă față de posibilele consecințe pe care le putea atrage reținerea unor cetățeni ai Imperiului Rus⁷⁶. Cu toate acestea, considera von Kiderlen, dacă se putea vorbi de o influență a agitatorilor în izbucnirea revoltelor țărănești, cei astfel incriminați ar fi trebuit să fie căutați din rândul cetățenilor români și nu al străinilor pentru că „au fost studenți români cei care i-au ațâțat pe locuitorii satelor și au fost învățătorii români ai domnului Haret cei care au

⁷² *Ibidem*, K.195257: Von Kiderlen-Wächter către von Bülow, 28 martie 1907.

⁷³ *Ibidem*, K.195288: Von Kiderlen-Wächter către von Bülow, 5 aprilie 1907.

⁷⁴ *Vezi*, de exemplu, *ibidem*, K.195290: Raport al consulului german de la Ruse, din 25 martie 1907, adresat cancelarului von Bülow.

⁷⁵ *Ibidem*, K.195233: Von Kiderlen-Wächter către von Bülow, 25 martie 1907.

⁷⁶ *Ibidem*, K.195180: Von Kiderlen-Wächter către von Bülow, 20 martie 1907

răspândit ideile socialiste la sat⁷⁷ [subliniere în original]. Iar dacă agitatorii ar fi putut avea un rol în provocarea țăranilor la revoltă, amplificarea acesteia și extinderea violențelor la scara întregii țări nu s-ar fi datorat decât „slăbiciunii fără margini și lipsei de rațiune a guvernanților”⁷⁸.

Dezaprobară legatului german de la București față de tentativa autorităților române de a arunca vina pentru violențele recent încheiate asupra agitatorilor străini era justificată și prin prisma faptului că acesta a fost martorul direct al eșecului tentativei Guvernului conservator de a pune capăt agitațiilor studentești din București din acel an. Manifestațiile în cauză au fost organizate, la instigarea lui Nicolae Iorga⁷⁹, după izbucnirea tulburărilor țărănești din Moldova și aveau un caracter antisemit, fiind îndreptate mai ales împotriva arendașilor și comercianților evrei, considerați principalii vinovați pentru situația grea a țăranilor. Cu acest prilej, legatul german a avut prilejul să asiste la o adevărată invazie a armatei pe străzile Capitalei, soldații având misiunea de a pune capăt manifestațiilor, care degeneraseră în obișnuitele violențe la adresa comercianților evrei. Această manifestare de forță s-a dovedit însă inutilă, datorită faptului că soldații nu au avut autoritatea de a folosi forța în nici un fel împotriva manifestațiilor violente, astfel încât von Kiderlen a asistat la un spectacol bizar, în cadrul căruia studenții români treceau nepăsători prin fața trupelor neputincioase, deși, în opinia diplomatului german, în condițiile în care li s-ar fi acordat sprijinul necesar, „numai cu câțiva soldați puși pe străzi tulburările puteau fi împiedicate”⁸⁰.

Cu toate acestea, autoritățile române s-au dovedit a fi extrem de consecvente în învinovățirea străinilor pentru tulburările recent încheiate, în perioada ulterioară înăbușirii răscoalei începând o febrilă căutare a celor vinovați. Consecința a fost începerea unei adevărate întreceri între oamenii politici de atunci în a avansa scenariu cât mai fanteziste cu privire la cauzele răscoalei și a identifica noi vinovați, legatul german de la București tratând cu multă ironie agitația autorităților române:

„În înfumurarea lor, românii, liberali și conservatori deopotrivă, după ce spaima provocată de răscoală a trecut, se străduiesc să arunce vina pentru revolta țăranilor exclusiv pe seama străinilor cei răi.

Mai întâi, vina a fost aruncată pe seama bulgarilor, care ar fi vrut astfel să paralizeze România. Apoi le-a venit ideea să dea vina pe marinarii de pe «Potemkin». Fostul prim-ministru, dl. [Gheorghe Grigore] Cantacuzino, a folosit ocazia pentru a ieși încă o dată la rampă și a răspândit această idee printr-un interviu acordat unui reporter român. Guvernul a prins ideea din zbor și a pus să fie arestați foștii marinari, oameni inofensivi, în mare parte căsătoriți cu românce, și a

⁷⁷ *Ibidem*, K.195259: Von Kiderlen-Wächter către von Bülow, 28 martie 1907.

⁷⁸ *Ibidem*, K.195262.

⁷⁹ Supranumit „der wilde Professor” de către diplomații germani.

⁸⁰ *Ibidem*, K.195222-195224: Von Kiderlen-Wächter către von Bülow, 24 martie 1907.

încercat să le facă viața cât mai grea. Acești oameni, care nu vorbesc prea bine româna, și care – este un lucru notoriu de altfel – nu și-au părăsit niciodată locul de muncă, dintr-o dată au devenit cei care au instigat la răscoală țărănimea din toată România”⁸¹.

Ideea fostului prim-ministru de a-i acuza pe marinarii răsculați de pe crucișătorul rus *Kneaz Potemkin*, ce primiseră azil în România din 1905, de instigarea la răscoală a țăranilor români s-a bucurat de un mai mare succes decât putea spera chiar autorul ei. Astfel, legatul german a descoperit cu surprindere faptul că liderii liberali erau chiar foarte preocupați, în discuțiile cu el, de existența unei „Mari Organizații” răspunzătoare de provocarea revoltei țăranilor, către aceasta conducând deja câteva fire descoperite de organele de anchetă române, pornind chiar de la acei marinarii de pe crucișătorul rus, după cum mărturiseau D.A. Sturdza și Ion I.C. Brătianu în conversațiile lor cu von Kiderlen. „Ancheta” autorităților române nu a avansat însă prea mult, după cum îi mărturiseau chiar cei doi lideri liberali legatului german:

„La întrebarea mea, unde conduc aceste fire, amândoi mi-au răspuns – și după regretul pe care-l arătau, cred că spuneau adevărul – că încă n-au descoperit”⁸².

Soluția găsită de către autoritățile române, de a arunca vina pentru sângeroasele evenimente tocmai încheiate asupra străinilor și comploturilor acestora, este vehement contestată de către legatul german de la București, care o găsea drept o simplă modalitate de a fugi de răspunderea ce le revenea pentru situația fără ieșire a populației rurale:

„Străinii sunt însă vinovați numai în măsura în care ei fac obiectul idiosincrasiei «Ocultei». Dacă însă «Oculta», așa cum se pare, și de această dată vrea să-i facă iarăși pe străini răspunzători pentru toate necazurile și crede că, prin țipete șoviniste, va reface prestigiul considerabil știrbit al Patriei, îmi permit să prezic faptul că vor avea relativ repede surprize și mai neplăcute decât evenimentele de acum”⁸³.

⁸¹ *Ibidem*, K.195273-195274: Von Kiderlen-Wächter către von Bülow, 7 aprilie 1907. Referitor la împrejurările în care marinarii de pe crucișătorul rus *Kneaz Potemkin* au primit azil pe teritoriul României, vezi, de exemplu, articolul lui Ion Bulei, *Crucișătorul „Potemkin” la Constanța*, apărut în cadrul revistei „Istorie și civilizație”, anul III, nr. 19/aprilie 2011, pp. 4 – 8.

⁸² ANIC, Colecția Microfilme „S.U.A.”, rola nr. 30, K.195275-195276: Von Kiderlen-Wächter către von Bülow, 7 aprilie 1907

⁸³ *Ibidem*, K.195284. „Oculta” era denumirea dată de către Nicolae Fleva unui cunoscut grup liberal, format inițial din Eugeniu Carada, Gogu Cantacuzino și Pache Protopopescu, care l-a concurat pe D.A. Sturdza în ceea ce privește conducerea Partidului Național Liberal după moartea celor doi frați Brătianu (Ion și Dimitrie). Acest grup este cel care a sprijinit ascensiunea în P.N.L., după 1895, a tinerilor Brătieni (Ionel și Vintilă).

O altă preocupare a autorităților române după încheierea răzcoalei – dar și în timpul acesteia – a constat în a se găsi soluții acceptabile pentru a îmbunătăți situația țăranilor, în oarecare măsură, dar fără a afecta prea mult interesele elitei sociale române. Cea mai facilă soluție, găsită chiar în timpul desfășurării revoltei țărănești, a constat din îndepărtarea arendașilor, mai ales a celor de altă naționalitate decât cea română, care au fost considerați drept principalii vinovați pentru sărăcirea continuă a populației rurale după reforma agrară din 1864. Legatul german de la București contesta însă eficacitatea acestei soluții, pe care o considera un simplu paliativ pentru problemele cu care se confruntau de mai multe decenii țărani români:

„Acum, după ce o parte considerabilă a țării a fost cuprinsă de răscoală, soluția găsită pentru liniștirea țăranilor a fost îndepărtarea arendașilor, care se pretinde că ar fi singurii vinovați de această situație. Momentan, și numai trecător, acest țel va fi atins – țărani se vor potoli”⁸⁴.

Nici nu era nevoie de mai mult, liniștirea țăranilor răsculați fiind principalul obiectiv al autorităților române, iar pentru aceasta era necesar ca celor în cauză să le fie oferită o ușoară ameliorare a situației în care se aflau. Von Kiderlen-Wächter pare convins de faptul că recentele evenimente sângeroase nu vor servi la nimic, datorită faptului că „în România lipsește voința necesară pentru a stârpi rădăcinile răului”, iar istoria recentă era cea mai bună dovadă a faptului că autoritățile române vor recădea în vechea lor nepăsare odată ce tulburările se vor fi încheiate, dacă se avea în vedere că „se știe că, de 50 de ani, în România se așteaptă rezolvarea problemei agrare, dar, de la Cuza încoace, nu s-a făcut nimic în această privință”⁸⁵. Cu toată tulburarea stârnită de sângeroasele evenimente recent încheiate, rezolvarea problemelor cu care se confrunta țărănimea părea foarte îndepărtată, dacă se aveau în vedere interesele elitei conducătoare din România și deficiențele existente în organizarea Statului român, după cum susținea legatul german de la București chiar înainte de izbucnirea răzcoalei din 1907:

„Și în această situație de-a dreptul disperată [a țăranilor] nu se va produce nici o îmbunătățire, atâta timp cât guvernele de aici nu vor avea în vedere decât împlinirea intereselor de partid, atâta timp cât în Parlament marii proprietari de pământ vor forma majoritatea membrilor și vor putea respinge orice măsură care poate afecta nivelul rentei pe care o primesc de pe urma moșiei lor și atâta timp cât din cauza intereselor de partid, nu se va forma o clasă de funcționari stabili în funcțiile lor, competenți și loiali”⁸⁶.

⁸⁴ *Ibidem*, K.195235: Von Kiderlen-Wächter către von Bülow, 25 martie 1907.

⁸⁵ *Ibidem*, K.195199: Von Kiderlen-Wächter către von Bülow, 23 martie 1907.

⁸⁶ *Ibidem*, K.195149: Von Kiderlen-Wächter către von Bülow, 3 martie 1907.

Până la improbabilă rezolvare a problemelor cu care se confrunta populația rurală, guvernarea români a trebuit să se confrunte, după înăbușirea răscoalei, cu urmările imediate ale acesteia. Potrivit diplomaților germani, între pagubele înregistrate după încheierea revoltei țărănești se înregistrau cantitatea mare de mărfuri nevândute sau distruse, recolta slabă ce urma să se obțină în cursul aceluși an, scăderea nivelului rentei funciare și, ulterior, a valorii tuturor acțiunilor românești. Dar cea mai mare dramă, din punctul de vedere al elitei conducătoare românești și mai ales din cel al regelui, o reprezenta lovitura dată imaginii regatului român în străinătate. În mod cert, revolta țăranilor a reprezentat o trezire brutală la realitate a conducătorilor români, asta după ce, în anul precedent, au fost sărbătoriți cu mult fast 40 de ani de la urcarea pe tron a lui Carol I, eveniment care a beneficiat de o publicitate considerabilă în presa europeană, unde România a fost prezentată drept un stat tânăr, aflat în plină afirmare, al cărui nivel de dezvoltare îl îndreptățește să se considere un adevărat lider al întregii regiuni a Balcanilor. Or, era dificil pentru autoritățile române să apere această imagine în străinătate, după ce pe teritoriul țării tocmai avusese loc o adevărată răscoală medievală, care atinsese proporții neîntâlnite în Europa de câteva secole. Legatul german de la București remarca și el lovitura de imagine suferită de statul român cu prilejul evenimentelor din 1907, dar fără a manifesta foarte multă simpatie față de lamentările diverșilor oficiali români în această privință, ci punând accentul asupra faptului că eforturile autorităților române trebuia să se concentreze asupra punerii în acord a realității cu imaginea pe care voiau să-o propage asupra propriei țări:

„Imaginea României în străinătate va avea mult de suferit, după ce o lume întregă văzuse în ea un stat aflat într-un avânt neconținut, a cărui mândrie de sine nu mai avea limite. România va trebui să muncească serios mult timp, de acum încolo, pentru a se putea ridica la nivelul atins înainte”⁸⁷.

Cum însă problemele de imagine erau doar trecătoare, guvernele României trebuia doar să lase lucrurile să continue în același mod, având certitudinea că, în scurtă vreme, presa internațională va găsi alte subiecte de interes. Aceasta a fost și strategia urmată cu succes de autorități în perioada ulterioară, asta până când evenimentele externe de peste un deceniu vor impune o schimbare radicală de atitudine a clasei politice românești în problema agrară.

În final, cred că s-ar impune și o punere în context în privința imaginii societății românești de la sfârșitul secolului al XIX-lea oferite de documentele diplomatice germane. După cum se poate observa, modul în care au fost percepute societatea românească și alcătuirea ei de către diplomații germani aflați la post în România în perioada 1878 – 1907 nu este foarte măgulitor. Astfel, România ne apare drept o țară condusă de o elită socială egoistă, formată din fosta mare

⁸⁷ *Ibidem*, K.195257: Von Kiderlen-Wächter către von Bülow, 25 martie 1907.

aristocrație funciară, care profita de pe urma mizeriei și stării generale de înapoiere a majorității populației, pentru a dobândi un nivel exagerat de venituri, menit să le acopere cheltuielile excesive destinate cumpărării de produse „de lux” sau afirmării propriului prestigiu social. Această „elită” socială exercita conducerea efectivă a țării prin intermediul unui aparat de stat format din funcționari corupți și incapabili și beneficia, totodată, pentru a se perpetua la conducere, de sprijinul oferit de un sistem electoral inechitabil, care permitea aceleiași categorii să-și apere propriile interese indiferent cum se numea partidul aflat la guvernare. Toate acestea au determinat menținerea României într-o stare de permanentă înapoiere economică și perpetuarea unei serii de tensiuni sociale – datorate mai ales situației fără ieșire în care se afla populația din mediul rural, ajunsă incapabilă să-și mai asigure supraviețuirea – de natură să amenințe nu numai dezvoltarea, ci însăși existența statului român⁸⁸.

Așa cum am menționat și anterior, opinia diplomaților germani cu privire la societatea românească poate fi privită ca pur subiectivă, lipsa de obiectivitate a reprezentanților intereselor germane în România putându-se datora intereselor particulare ale statului pe care-l reprezentau, insuficienței cunoașterii a realității românești, total diferită, în multe privințe, de cea germană și imposibilității de acomodare a acestor diplomați la o cultură deosebită de cea din țara natală. Pot fi evidențiate multe motive ale lipsei de obiectivitate a relațiilor diplomaților germani și nu pot decât să repet faptul că nu mi-am propus să discut neapărat realitatea obiectivă a societății românești din perioada care face obiectul studiului de față, ci numai să redau modul în care a fost ea percepută de o categorie de străini foarte avizați și dispunând de un acces privilegiat la informații, așa cum au fost diplomații germani aflați la post în România după 1878.

⁸⁸ Nici opinia presei germane cu privire la societatea românească nu era foarte diferită de cea a diplomaților Reich-ului. O dovadă în acest sens o reprezintă și imaginea României oferită de un articol apărut în săptămânalul german „Die Nation”, (săptămânal politic influent în cercurile guvernamentale din Germania), la data de 5 aprilie 1902 și intitulat *Decăderea României*: „În România există mari proprietari de pământ care sunt înfundați în datorii până la gât; o clasă de funcționari care, cu cât sunt mai înglodați în datorii, cu atât ocupă funcții mai înalte; un mic număr de mari negustori; o clasă mijlocie cu totul neînsemnată; o clasă de meșteșugari săraci, care, în mare parte, sunt evrei și emigranți sârbi, bulgari și unguri, care au tendința de a se transforma în muncitori și, în sfârșit, un număr uriaș de proletari agricoli, care constituie marea majoritate a poporului român. Aceștia sunt foștii iobagi, ce s-au emancipat în urma Legii agrare din 1864, care au fost apoi împroprietăriți cu un lot de pământ și care astăzi au ajuns, prin proasta exploatare a pământului deținut, cetățeni liberi dar într-o mizerie și mai mare decât pe vremea când erau iobagi” – vezi idem, Colecția Microfilme „S.U.A.”, rola nr.30, K.195069: conținutul articolului în cauză a fost redat într-o scrisoare a consilierului intim Hansemann, din 6 aprilie 1902, adresată prim-ministrului român D.A. Sturdza.

Pe de altă parte, subiectivismul diplomaților germani în prezentarea societății românești nu este nicidecum echivalent cu falsificarea acestei imagini, ci are drept consecință doar alterarea modului de percepere a realității românești datorată unor considerente precum cele amintite mai sus. Redarea unei imagini pur „obiective” asupra unei epoci istorice este însă aproape imposibil de realizat, iar singura cale prin care putem să ne apropiem oarecum de acest deziderat nu poate să fie, cred, decât prin compararea mai multor asemenea viziuni subiective, cuprinse în lucrările memorialistice, teoretice sau, precum în cazul de față, cu un caracter informativ, ale contemporanilor români sau străini ai evenimentelor, precum și prin consultarea numeroaselor lucrări istoriografice referitoare la această perioadă din istoria României.

Pe de altă parte, având în vedere observațiile diplomaților germani cu privire la situația economică și socială a României de la sfârșitul secolului al XIX-lea și reperatele comparații făcute de aceștia cu soarta regatului polonez din urmă cu un secol, cu adevărat interesantă ar fi analizarea imaginii societății românești de la sfârșitul secolului al XIX-lea prin prisma teoriei lui Immanuel Wallerstein referitoare la funcționarea „sistemului mondial modern” și soarta statelor așa-zis „periferice” din cadrul acestuia. Din această perspectivă, situația României din secolul al XIX-lea și de la începutul celui următor ne apare ca una tipică pentru o regiune care, după ce secole de-a rândul se plasase în așa numita „zonă externă” a sistemului mondial modern, ce întreținea doar relații comerciale sporadice cu țările care făceau parte din „economia mondială” europeană, a fost integrată treptat, după încheierea Tratatului de la Adrianopole, în cadrul acestui sistem economic, într-o poziție periferică. Cred că modul în care au fost integrate teritoriile românești nord-dunărene în sistemul economic mondial, precum și rațiunile care au stat la baza acestei integrări, sunt cel mai bine redată de imaginea optimistă oferită de teoreticianul liberal Ștefan Zeletin asupra evenimentelor de atunci:

„Pe la sfârșitul secolului XVIII și începutul celui următor, Anglia împărtășește soarta oricărei țări industriale în continuă dezvoltare: populația muncitoare se îngrămădește de la țară în centrele industriale de la orașe și, ca urmare, agricultura engleză nu mai poate satisface nevoile consumului intern. Anglia trebuie să importe grâu din afară și spre acest scop își aruncă privirile spre țărmurile Mării Negre, care au servit încă din antichitate ca grâнарul lumii. Nu vom descrie aici toate eforturile – eroicele eforturi – diplomatice ale Angliei spre a-și deschide drumul către văile mănoase ale Principatelor Române. Destul să spunem că de la 1829, când Turcia este silită să acorde Principatelor Române libertatea comerțului, mărfurile engleze invadează treptat pământul nostru, cerându-ne în schimb produsele acestuia: cereale. Cu aceasta, țările noastre sunt smulse în

vâltoarea vieții burgheze europene: fermentul revoluției era aruncat, trebuia numai puțin timp pentru ca să-și arate roadele”⁸⁹.

Ceea ce uită să spună Ștefan Zeletin este faptul că nici una dintre țările spre ale căror „văi mănoase” și-au „aruncat privirile” negustorii englezi sau, înaintea lor, cei din Țările de Jos, pentru a le transforma în exportatori masivi de cereale pe piața europeană, nu au avut prea mult de profitat din această situație, ba chiar dimpotrivă. Din acest punct de vedere, cazul Poloniei din secolele XVI – XVII, prezentat pe larg de I. Wallerstein⁹⁰, pare exemplar, iar similitudinile cu ceea ce s-a întâmplat în teritoriile românești ulterior Tratatului de la Adrianopole sunt chiar izbitoare, frecvențele comparații efectuate de diplomații germani între situația României și cea a Poloniei din perioada anterioară apărându-ne astfel pe deplin justificate, până la un punct. Astfel, integrarea regatului polonez în cadrul sistemului economic european, în curs de constituire în secolul al XVI-lea, a condus la transformarea acestuia în cel mai mare furnizor de cereale și diverse alte materii prime de pe continent, a cărui producție satisfăcea cererea în creștere pentru aceste produse din Țările de Jos, Anglia și alte state mai dezvoltate din Europa. Cu toate că cererea la export pentru cerealele poloneze, ca și pentru produse precum lemnul, gudronul etc. s-a menținut pentru multă vreme la cote foarte ridicate, iar veniturile obținute de către cei implicați în acest comerț au fost semnificative, consecințele integrării Poloniei în „sistemul mondial modern” într-o poziție periferică, de furnizor de materii prime, au fost catastrofale pentru dezvoltarea pe termen lung a acestui stat. Astfel, în regatul polonez s-a putut asista consecutiv la invadarea pieței poloneze cu produse manufacturate din țările dezvoltate ale Europei, urmată de decăderea orașelor poloneze și declinul accentuat al întregului sector meșteșugăresc, sărăcirea extremă a țărănimii și recăderea acesteia într-o nouă formă de servitute, consolidarea excesivă a puterii politice și militare a marii nobilimi, victoria Contrareformeii catolice, slăbirea autorității centrale și în cele din urmă disoluția statului, a cărui soartă a fost pecetluită prin împărțirea succesivă a teritoriilor sale între marile puteri vecine în decursul secolului al XVIII-lea. Acest îndelungat declin, care s-a finalizat cu distrugerea statului polonez, și-a avut însă și profitorii săi, între care se pot enumera marea nobilime poloneză, proprietară a unor întinse suprafețe funciare și principalul producător de produse agricole, negustorii din Țările de Jos și nu numai, implicați în operațiunile comerciale desfășurate de statul polonez și, în fine, diverși agenți comerciali polonezi, de preferință evrei, care au fost folosiți de către nobilimea producătoare de cereale pentru intermedierea operațiunilor de export și administrarea moșiilor, datorită

⁸⁹ Vezi Ștefan Zeletin, *Neoliberalismul. Studii asupra istoriei și politicii burgheziei române*, ediția a III-a rev., București, Ed. Ziua, 2005, p. 8.

⁹⁰ Vezi I. Wallerstein, *op cit*, vol. II, pp. 214 – 215, 220.

bunelor legături pe care aceștia le aveau cu exteriorul, dar și a poziției vulnerabile pe care o dețineau în societatea poloneză, care nu le permitea să emită pretenții politice pe măsura averilor acumulate.

Dacă avem în vedere imaginea prezentată de diplomații germani asupra societății românești de la sfârșitul secolului al XIX-lea, se pot evidenția atât asemănări frapante cu evenimentele petrecute în Polonia în secolele anterioare, dar și diferențe datorate particularităților evoluției istorice a teritoriilor românești. În primul rând, în plan economic, similitudinea proceselor desfășurate în România secolului al XIX-lea și în Polonia, cu trei sute de ani mai devreme, pare a fi indiscutabilă. De asemenea, în plan social, evoluția situației economice a elitei sociale românești, a cărei compoziție a rămas practic neschimbată din secolele anterioare, odată cu pătrunderea relațiilor economice de tip capitalist în teritoriile românești, pare să ilustreze perfect teoria lui Owen Lattimore conform căreia „în orice societate în curs de schimbare graduală, cei care conduc sunt întotdeauna cei care păstrează ce este mai bun din ce rămâne din vechea ordine și, în același timp, iau ce este mai bun din ceea ce oferă noua ordine, [conducând în timp la] o considerabilă diversificare”⁹¹. Un corolar firesc al acestei teorii ar fi faptul că cei aflați într-o poziție inferioară la începutul procesului de schimbare au parte de ce este mai rău din ambele regimuri, iar situația țăranimii din România acestei perioade demonstrează pe deplin acest fapt.

Diferențele care pot apărea între evoluția economică a Poloniei și României ulterior integrării lor în economia europeană – de exemplu, nu se poate atesta existența unui declin al orașelor și producției meșteșugărești din România după 1829 și cu atât mai puțin în perioada care face obiectul studiului de față – se datorează, în mare parte, decalajului existent între nivelul de dezvoltare al celor două regiuni. Puternicul regat polonez din secolul al XVI-lea se afla la un nivel de dezvoltare economică mult superior celui atins de teritoriile românești din exteriorul arcului carpatic în 1829, iar în cazul acestora nu cred că se poate vorbi de existența unei civilizații urbane semnificative sau a unei producții meșteșugărești consistente anterior Tratatului de la Adrianopole. Din punctul în care se aflau Țările Române la începutul secolului al XIX-lea în aceste privințe, evoluția nu putea fi decât ascendentă, iar integrarea lor în cadrul economiei europene într-o poziție periferică a reprezentat un factor de progres economic, din anumite puncte de vedere.

O altă diferență în evoluția celor două țări europene, în ciuda integrării lor de pe poziții asemănătoare în așa numitul „sistem mondial modern”, o putem atesta acum, când a trecut mai mult de un secol de la evenimentele la care face referire

⁹¹ Owen Lattimore, *Inner Asian Frontiers of China*, ediția a II-a, 1940, *apud* Immanuel Wallerstein, *op. cit.*, vol. 2, p. 116, București, Ed. Meridiane, 1992.

studiul de față, în ceea ce privește situația lor politică. Așa cum s-a putut observa mai sus, aspectele politice ale situației României îi îngrijorau cel mai mult pe reprezentanții intereselor germane în țara noastră, ele fiind cele care i-au determinat pe aceștia, de la bun început, să se refere adesea la cazul polonez atunci când prezentau situația României. Or, dacă în ceea ce privește aspectele economice și sociale, comparația la care recur diplomații germani pare a fi justificată, în ceea ce privește aspectele politice, îngrijorarea acestora s-a arătat a fi prea puțin întemeiată, iar România și elita ei socială și politică nu numai că au reușit să evite dezastrul polonez, dar, într-o perioadă relativ scurtă de timp, au întemeiat un nou stat, au reușit să obțină recunoașterea internațională a independenței acestuia și, după 1918, au reunit sub autoritatea acestui stat cea mai mare parte a teritoriilor locuite de români de pe continentul european. Explicații privind reușitele elitei politice românești și supraviețuirea statului român în această zonă, în ciuda amenințărilor reprezentate de interesele marilor puteri europene, pot fi găsite și factorii externi, în special incapacitatea puterilor regionale de a ajunge la o înțelegere stabilă privind împărțirea zonelor de influență, au importanța lor, dar cred că nu trebuie subestimat rolul pe care l-a avut diferența dintre atitudinea față de interesele statului a elitelor politice și sociale din Polonia, respectiv România. Astfel, privind retrospectiv, putem considera drept neîntemeiate îngrijorările exprimate de diplomații germani asupra faptului că elita socială românească ar putea să adopte aceeași atitudine precum anterior cea poloneză, care își urmărise numai propriile țeluri pe termen scurt prin slăbirea autorității centrale a statului până la disoluția acesteia și antrenarea sa, totodată, în nenumărate conflicte fratricide și alianțe cu alte mari puteri regionale împotriva intereselor regatului polonez, care au dus în final la împărțirea definitivă a acestui stat între vecinii săi mai puternici.

În această privință, atitudinea elitei sociale românești a fost cum nu se poate mai diferită. Atentă să-și ocrotească propriile interese economice, în ciuda costurilor sociale foarte mari pe care le implica menținerea marilor proprietăți funciare și aservirea practică a țărănimii, în problemele politice elita românească a dat dovadă de o mare prudență, și aceasta s-a datorat mai ales experienței istorice diferite față de cea a marii nobilimi poloneze. Boierii români, în secolele anterioare constituirii statului român modern, au cunoscut pe deplin sentimentul de nesiguranță pentru propria avere și chiar viață, pe care îl presupunea acceptarea autorității unei mari puteri străine. Această experiență istorică i-a determinat pe aceștia să fie mult mai conștienți cu privire la riscurile pe care le presupunea aservirea țării proprii intereselor străine. Desigur, au existat contacte frecvente între diferiți reprezentanți ai acestei „elite” și cei ai puterilor străine vecine, în special cei ai Imperiului Rus, au existat, poate, cazuri în care unii mari boieri au fost

stipendiați de către diplomați ruși aflați la post în București⁹², dar este vorba mai ales de figuri marginale ale acestei categorii sociale, iar importanța contactelor acestora cu diplomații ruși a fost supraestimată de către omologii germani ai celor din urmă. Pentru „elita” din România se dovedea mult mai sigur și profitabil să-și aibă propriul stat în cadrul căruia să-și poată urmări interesele, asta pentru că supunerea față de marile puteri străine se dovedise o întreprindere plină de riscuri pentru cei în cauză. Astfel se poate explica devotamentul pe care l-au dovedit această categorie socială și conducătorii români din perioada ulterioară constituirii statului român modern față de independența acestuia, devotament care a avut tendința de a se transforma într-o adevărată obsesie de-a lungul timpului, indiferent de culoarea politică a regimurilor care s-au succedat.

Se poate deci afirma că, spre deosebire de marea nobilime poloneză, care-și distrusese propriul stat, elita socială românească a construit unul? Nu știu dacă această perspectivă este întru totul corectă. Consecințele a ce și mai ales *cum* s-a construit atunci le putem resimți până astăzi.

În concluziile formulate la subcapitolul referitor la trăsăturile modernizării României în perioada 1878 – 1918, din tratatul de *Istoria Românilor* apărut sub egida Academiei Române în 2003, profesorul Gheorghe Iacob sublinia faptul că „istoriografia – română și străină – oferă aprecieri și interpretări care pot fi sintetizate în două «viziuni», una «pesimistă» și alta mai «optimistă»” referitoare la procesul de modernizare a României între anii mai sus menționați, considerând, în final, că este „necesară o apreciere echilibrată, nuanțată, care să evite exagerările, într-o direcție sau alta”⁹³. Fără a dori să contest virtuțile unor aprecieri „echilibrate” asupra evenimentelor petrecute după recunoașterea Independenței României, în 1878, nu pot decât să-mi exprim nedumerirea asupra aprecierii ca „optimiste” sau „pesimiste” a viziunilor cu privire la evoluția României din acești ani. A trecut mai bine de un secol de la evenimentele din acești ani, toate consecințele lor au avut timp să se producă și sunt în cea mai mare măsură cunoscute, astfel încât este greu de înțeles cum se mai poate vorbi de „optimism” sau „pesimism” în acest domeniu. În momentul de față, nu cred că putem încerca decât consemnarea tuturor consecințelor avute de deciziile conducerii politice și sociale a României de atunci, pentru a vedea în ce măsură era justificat „optimismul” sau „pesimismul” contemporanilor evenimentelor de atunci cu privire la evoluția viitoare a României.

⁹² Vezi, referitor la această problemă – N. Ioniță, *Imaginea relațiilor româno – ruse din perioada 1878 – 1908 în documente diplomatice germane*, în „Revista Arhivelor”, anul LXXXVI (2009), nr. 1, pp. 157-174.

⁹³ Vezi Gheorghe Iacob, *Trăsături ale modernizării*, în coord. Acad. Gheorghe Platon, *Istoria românilor. De la Independență la Marea Unire (1878 – 1918)* vol. VII, tom II, București, Ed. Enciclopedică, 2003, pp. 55 – 56.

Și pentru că am ajuns în acest punct, putem să ne întrebăm de câte ori, în decursul celui de mai bine de un secol, care s-a scurs de la evenimentele ce fac obiectul studiului de față, s-a mai întâlnit în România o structură socială dominată de o elită egoistă, care acordă preponderență propriilor interese indiferent de consecințele sociale și economice avute de această atitudine, sprijinită de o clasă de funcționari incompetenți și corupți și suportată de o mare parte a populației, constituită într-o masă amorfă, care suportă abuzurile conducerii politice și sociale până ajunge într-o situație intolerabilă, din care singura ieșire ar părea o revoltă generalizată? Capacitatea istoriei românești de a se înscrie într-un cerc vicios este câteodată chiar deprimantă.

**Reprezentanții intereselor Germaniei la București
din perioada 1878 – 1908:**

1. Friedrich Johann von Alvensleben,
consul general al Reich-ului la București
1876 - 1880⁹⁴

2. Ludwig von Wesdehlen,
Legat al Germaniei la București
1880 – 1882
3. Anton von Saurma von der Jeltsch,
Legat al Germaniei la București
1882 – 1885
4. Clemens Busch
Legat al Germaniei la București
1885 – 1888
5. Bernhard Heinrich Karl Martin von Bülow
Legatul Germaniei la București
1888 - 1893⁹⁵

⁹⁴ Foto: http://de.wikipedia.org/wiki/Friedrich_Johann_von_Alvensleben, consultat la data de 08.12.2011.

⁹⁵ Foto: http://en.wikipedia.org/wiki/Bernhard_von_B%C3%BClow, consultat la data de 08.12.2011.

6. Casimir von Leyden
Legat al Germaniei în România
1893 – 1897⁹⁶

7. Hippolyt Ludwig Otto von Bray – Steinburg
Legatul Germaniei la București
1897 – 1899

8. Alfred von Kiderlen – Wächter
Legatul Germaniei la București
1900 – 1908⁹⁷

⁹⁶ Foto: <http://www.oag.jp/ueber-die-oag/vorstand-beirat/>, consultat la data de 08.12.2011.

⁹⁷ Foto: http://en.wikipedia.org/wiki/Alfred_von_Kiderlen-Waechter, consultat la data de 08.12.2011.